

2021-yil

**2020 - 2021 – O'QUV YILIDA O'RTA TA'LIM
MAKTABLARINING 8 - SINF O'QUVCHILARI UCHUN
DAVLAT VA HUQUQ ASOSLARI
FANIDAN MUSTAQIL SHUG'ULLANISH UCHUN
IMTIHON JAVOBLARI**

1-BILET

1.Bola huquqlari va uning kafolatlari.

2. Tovlamachilik nima? Tovlamachilik uchun qanday jazo qo'llanadi?

1979-yil BMT tomonidan Xalqaro bola yili deb e'lon qilindi. Bolalarning huquqlari shuningdek 1989-yil 20-yanvardagi Bolalar huquqlari haqidagi Konvensiyada ham mustahkamlangan. Unda davlatlar tomonidan 18 yoshga to'imagan shaxslar uchun elementar huquqlar ta'minlanishi nazarda tutilgan:

- o'z oilasida yashash huquqi;
- yetarlicha ovqatlanish va toza suv bilan ta'minlanish huquqi;
- qulay yashash darajasiga ega bo'lish huquqi;
- sog'lig'ini saqlash huquqi;
- alohida g'amxo'rlik va maxsus professional tayyorgarlik olish huquqi;
- o'z tilida so'zlashish, o'z dinidan va madaniyatidan foydalanish huquqi;
- o'yinlar va ko'ngilochar tadbirlarda qatnashish huquqi;
- erkin ta'lim olish huquqi;
- o'z salomatligini himoyalash huquqi;
- shafqatsizlik, kamsitish vaadolatsiz munosabatda bo'lishdan himoyalanish huquqi;
- o'z fikrini erkin bildirish, o'z nuqtayi nazarlarini namoyon etish uchun tengdoshlari bilan uchrashish huquqi.

O'zbekiston ham 1989-yilda Bolalar huquqlari haqidagi Konvensiyani imzoladi, unga ko'ra olingan majburiyatlarni amalga oshirish maqsadida «Sog'lom avlod uchun» fondi tashkil qilingan.

Konstitutsiya 64-modda.

Ota-onalar o'z farzandlarini voyaga yetgunlariga qadar boqish va tarbiyalashga majburdirlar. Davlat va jamiyat yetim bolalarni va ota-onalarining vasiyligidan mahrum bo'lgan bolalarni boqish, tarbiyalash va o'qitishni ta'minlaydi, bolalarga bag'ishlangan xayriya faoliyatlarni rag'batlantiradi.

65-modda.

Farzandlar ota-onalarning nasl-nasabidan va fuqarolik holatidan qat'i nazar, qonun oldida tengdirlar.

Onalik va bolalik davlat tomonidan muhofaza qilinadi.

2. Tovlamachilik, ya'ni jabrlanuvchi yoki uning yaqin kishilariga zo'rlik ishlatish, mulkka shikast yetkazish yoki uni nobud qilish yohud jabrlanuvchi uchun sir saqlanishi lozim bo'lgan ma'lumotlarni oshkor qilish bilan qo'rqtib o'zgadan mulkni yoki mulkiy huquqni topshirishni mulkiy manfaatlar berishni yohud mulkiy yo'sundagi harakatlar sodir etishni talab qilish jabrlanuvchini o'z mulki yoki mulkka bo'lgan huquqni berishga majbur qiladigan sharoitga solib qo'yish 3 yildan 5 yilgacha ozodlikni cheklash yohud 3 yildan 5 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi. (JK, 165-modda).

165-modda. Tovlamachilik

Tovlamachilik, ya'ni jabrlanuvchi yoki uning yaqin kishilariga zo'rlik ishlatish, mulkka shikast yetkazish yoki uni nobud qilish yoxud jabrlanuvchi uchun sir saqlanishi lozim bo'lgan ma'lumotlarni oshkor qilish bilan qo'rqtib o'zgadan mulkni yoki mulkiy huquqni topshirishni, mulkiy manfaatlar berishni yoxud mulkiy yo'sindagi harakatlar sodir etishni talab qilish yoxud jabrlanuvchini o'z mulki yoki mulkka bo'lgan huquqini berishga majbur qiladigan sharoitga solib qo'yish —

uch yildan besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

Tovlamachilik:

a) takroran yoki xavfli retsidivist tomonidan;

b) ko‘p miqdorda;
v) bir guruh shaxslar tomonidan oldindan til biriktirib sodir etilgan bo‘lsa, — besh yildan o‘n yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

Tovlamachilik:

a) juda ko‘p miqdorda;
b) o‘ta xavfli retsidivist tomonidan;
v) uyushgan guruh tomonidan yoki uning manfaatlarini ko‘zlab sodir etilgan bo‘lsa, — o‘n yildan o‘n besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

2-BILET

1. Davlatning tuzilish shakliga ko‘ra turlarini tushuntiring? (Misollar yordamida).
2. Mashina o‘g‘irlash sodir etilganda qanday jazo qo‘llanadi?
1. Davlatlar tuzilish jaxatidan oddiy (unitar) va murakkab (federativ, konfederativ) bo‘lishi mumkin.

Unitar davlatda butun bir mamlakat miqyosida umumiy tizimga ega bo‘lgan qonunchilik ijroiya va sud idoralari bo‘ladi.

Unitar davlatning belgilari:

- yagona konstitutsiya, yagona qonunchilik tizimining mavjudligi;
- yagona armiyaga ega bo‘lishi;
- yagona pul birligi amal kilishi.
- Tarkibiy kismlar ya’ni ma’muriy-hududiy to‘zilmalarga o‘ulinishi;
- Barcha ma’muriy hududiy birliklar uchun umumiy bo‘lgan solik va kredit siyosatining joriy kilinganligi;
- Yagona fuqarolikning mavjudligi.

Davlatning tuzilishi shakli uning ma’muriy-hududiy tashkil etilishidir. Unitar - lotincha so‘z bulib, oddiy, yagona degan ma’noni bildiradi.

Unitar davlatdan farkli ularok federativ davlat murakkab davlat to‘zilmasi xisoblanadi. Federativ davlat bir necha davlatning birlashuvidan hosil bo‘ladi. Ularning sub’ektlari shtat ulka, respublika, amirliklar deb atalishi mumkin.

Federatsiya sub’ektlari o‘z ma’muriy, huquqiy bulinmalarga ega.

Ushbu davlatlar o‘zaro birlashgandan keyin federatsiya a’zolari xisoblanib asosiy hokimiyat federatsiyasining markaziy organlariga beriladi.

Federativ davlatning belgilari quyidagilardir:

- Federatsiya hududi uning sub’ektlari, hududi yig‘indisidan iborat bo‘ladi;
- Oliy qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyati federal davlat idoralariga tegishli bo‘ladi;
- Federatsyaning umumiy konstitutsiyasi uning sub’ektlari va federatsyaning o‘zi urtasidagi huquqiy munosabatlarni belgilaydi.

Qonun chiqaruvchi organlar Konstitutsiyasi sud organlari ijro etuvchi organlar umumiy xudud oliy qonun chiqaruvchi organ Vazirlar Mahkamasi oliy sud federatsiya konstitutsiyasi ikki palatali parlament

- Federatsiya sub’ektlarining har biri aloxida o‘z Konstitutsiyasi o‘zlarining oliy qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyati organlariga ega bo‘ladi;
- Federatsiya oliy qonun chiqaruvchi idorasi odatda ikki palatali bo‘ladi. Bunda yukori palata federatsiya a’zolarining manfaatlarini ifoda etadi.

Hozirda jaxonda yigirmatadan kuprok federativ davlatlar mavjud. Federatsiya va uning sub’ektlari urtasidagi munosabatlar har doim ham ijobiy bulavermaydi. Buni tarkalib ketgan Sovet ittifoki, Chexoslavakiya, Yugoslaviya kabi federatsiyalar misolida kurishimiz mumkin. Konfederatsiya (lotincha – ittifok, uyushma) – suverentiteti va mustakillagini saklab kolgan

holda biror-bir maksadga erishish uchun birlashgan davlatlar ittifoki.

Davlatlar u yoki bu maksadni ko‘zlab, o‘z suverentiteti va mustakilligini saklagan holda birlashishlari ham mumkin. U holda bunlay ittifok konfederatsiya deyiladi. Konfederatsiyada yagona xudud yagona fuqarolik bulmaydi. Har bir davlat xalkaro huquqning teng huquqli sub’ekti bo‘ladi.

Konfederatsiya belgilari quyidagilardan iborat:

- Mustakil davlatlar muayyan maksadlarga erishish uchun birlashadi;
- Konfederatsiya mustaxkam bulmagan to‘zilma;
- Yagona xudud mavjud bulmaydi (konfederatsiyaning hududi uning a’zolari bo‘lgan davlatlar hududidan tashkil topadi);
- Umumiyl fuqarolik mavjud bulmaydi;
- Konfederatsiya a’zolari undan erkin chikish huquqiga ega bo‘ladilar;
- Konfederatsiya a’zolari ittifok hokimiyati qonun hujjatlarini e’tirof etmaslik yoki kullamaslik (nulifikasiya kilish) huquqiga ega bo‘ladilar;
- Konfederatsiya vakolatiga uncha kup bulmagan masalalarni xal etish kiradi;
- Konfederatsiya sarmoyasi uning a’zolarining ixtiyoriy badallaridan tashkil topadi.

2. **Transport vositasini olib qochish** – 5 yildan 10 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi. (JK, 167-modda).

267-modda. Transport vositasini olib qochish

Transport vositasini olib qochish —

uch yildan besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

O‘sha harakat:

- a) takroran yoki xavfli retsidivist tomonidan;
- b) bir guruh shaxslar tomonidan oldindan til biriktirib sodir etilgan bo‘lsa, — besh yildan o‘n yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

O‘sha harakat:

- a) o‘ta xavfli retsidivist tomonidan;
- b) uyushgan guruh tomonidan;
- v) zo‘rlik ishlatib yoki zo‘rlik ishlatish bilan qo‘rqitib sodir etilgan bo‘lsa, — o‘n yildan o‘n besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

3-BILET

1. Davlat tushunchasini izohlab bering?

2. Tuhmat nima? Tuhmat qilganlik uchun qanday jazo qo‘llaniladi?

1. Huquqshunoslik ilmida «davlat» va «jamiyat» tushunchalari mavjud. Ammo davlat bilan jamiyat tushunchalari bir xil emas. Davlat – jamiyatning shaklangan asosiy instituti. Jamiyat tarakkiyotining yetuklashgan muayyan davrida paydo bo‘lgan. Boshqacha kilib aytganda, «jamiyat – davlatning onasi». Davlat esa jamiyat «farzandi» uning maxsuli. Shunday ekan, jamiyat qandaybo‘lsa davlat ham shunday bo‘ladi va aksincha. Jamiyat o‘z rivojida qandayboskichlardan utsa, davlat ham shunga mutanosib tarzda o‘zgarib, takomillashib boraveradi. Bu – qonuniyat.

Davlatlarning tashkil topishi bu – insoniyatning ijobiyl jamoa tizimida sivilizatsiya tomon burilishi edi. Dunyoda birinchi sivilizatsiyalashgan davlatlar Kadimgi Sharkda miloddan avvalgi IV-III ming yilliklar davriga tugri keladi. Markaziy Osiyo hududida miloddan avvalgi ming yillikning boshlarida ilk davlat uyushmalari paydo bula boshlagan.

Jamiyat dastlab ijtimoiy hokimiyat ya’ni hamma odamlarning hokimiyati tomonidan boshqarilgan. Odamlar turli kabilalarga birlashib, usha kabilada yuzaga kelgan muhim masalalarni birgalikda xal kilgan. Kabilia ishlarini boshqarishda hamma ishtirok etgan. Bu demokratiya ya’ni xalk hokimiyatining ilk sodda kurinishi - ibtidoiy demokratiya edi.

Ishlab chikarishning usishi tarakkiyot natijasida asta sekin jaimyatda siyosiy munosabatlar paydo buldi.

Jamoa hokimiyati (ibrido demokratiya) urniga aloxida odamlar hokimiyati paydo buldi. Jamiyat boylar va kambagallar, keyinrok boshqaruvchilar va boshqariluvchilarga bulindi.

Davlatning ibrido urugchilik jamiyatdan ajralib turadigan belgilari quyidagilar;

1. Davlat paydo bo‘lgan jamiyatda fuqarolar ma’lum bir xududga birlashadilar.
2. Davlat o‘z faoliyatini amalga oshirishi uchun murakkab tizimdan tashkil topgan boshqaruv apparati (kurolli kuchlar, miliitsiya, sud, prokurator, bojxona va boshqalar)ga ega bo‘ladi va ana shu boshqaruv tizimi yordamida o‘zining barcha fuqarolari uchun majburiy bo‘lgan davlat hokimiyatini amalga oshiradi.
3. Davlat hokimiyatini tulakonli amlga oshirish uchun qonunlar va turli normativ hujjatlar qabul qilinadi. Ya’ni, davlat mavjud bo‘lgan joyda huquq ham mavjud bo‘ladi.
4. O‘z faoliyatini yuritish uchun zaruriy harajatlar urnini koplash uchun moliyaviy manbaalarga ega bo‘ladi. Soliklar va boshqa tulovlar joriy qiladi va ularni yigadi ya’ni o‘z byudjetiga ega bo‘ladi.
5. Davlat o‘z faoliyatini tulakonli tarzda amalga oshirishi uchun o‘z suverentetiga (mustakilligiga) ega bo‘lishi lozim.

Davlat majbur kilish kuchiga, ya’ni hokimiyatga ega bo‘lgan, o‘z fuqarolari shuningdek, xudduda istikomat qiluvchi barcha insonlarning manfaatlarini ximoya qiladigan, boshqa davlatlar bilan siyosiy iqtisodiy, madaniy aloqalarni amalga oshiradigan mustakil siyosiy tashkilotdir.

2.Tuhmat qilish, ya’ni bila turib boshqa shaxsni sharmanda qiladigan uydurmalar tarqatish shunday harakatlar uchun ma’muriy jazo qo‘llanilganidan keyin sodir etilgan bo‘lsa eng kam oylik ish haqining 200 baravarigacha miqdorda jarima yoki 2 yilgacha ahloq tuzatish ishlari bilan jazolanadi. (JK, 139-modda).

139-modda. Tuhmat

Tuhmat qilish, ya’ni bila turib boshqa shaxsni sharmanda qiladigan uydirmalar tarqatish, shunday harakatlar uchun ma’muriy jazo qo‘llanilganidan keyin sodir etilgan bo‘lsa, — eng kam oylik ish haqining ikki yuz baravarigacha miqdorda jarima yoki ikki yilgacha axloq tuzatish ishlari bilan jazolanadi.

Nashr qilish yoki boshqacha usulda ko‘paytirilgan matnda yoxud ommaviy axborot vositalari orqali tuhmat qilish —

eng kam oylik ish haqining ikki yuz baravaridan to‘rt yuz baravarigacha miqdorda jarima yoki ikki yildan uch yilgacha axloq tuzatish ishlari yoxud olti oygacha qamoq bilan jazolanadi.

Tuhmat:

- a) og‘ir yoki o‘ta og‘ir jinoyat sodir etishda ayblab;
- b) og‘ir oqibatlar kelib chiqishiga sabab bo‘lgan holda;
- v) xavfli retsidivist tomonidan;
- g) g‘arazgo‘ylik yoki boshqa past niyatlarda qilinsa, — uch yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi

4-BILET

1. O‘zbekiston Respublikasi Davlat Bojxona qo‘mitasi va uning faoliyati?
2. Fuqaroning shaxsiy huquqlari va erkinliklarining paymol etilishi, deganda nima tushuniladi?
- 1.

O'zbekiston Respublikasi Davlat bojxona qo'mitasi, Davlat bojxona qo'mitasining Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar, Toshkent shahri bo'yicha bosh-qarmalari, bojxona komplekslari va bojxona postlaridan iborat bo'lgan bojxona organlari huquqni muhofaza qiluvchi organlardir. Ular O'zbekiston Respublikasining yagona bojxona siyosatini amalga oshirishga mas'uldirlar. Bojxona organlarining asosiy maqsadi mamlakatimiz iqtisodiy manfaatlarini himoya qilishdan iboratdir.

Bojxona organlari o'z faoliyatini O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, "Davlat bojxona xizmati to'g'risida"gi qonuniga, boshqa qonun hujjatlariga va xalqaro shartnomalarga amal qilgan holda yuritadilar.

Bojxona organlarining asosiy vazifalaridan bojxona haqidagi qonun hujjatlariga rioya etilishini nazorat qilish, bojxona to'lovlarini undirish, bojxona sohasidagi huquqbazarliklarning oldini olish, aniqlash va ularga chek qo'yish kabilarni ajratib ko'rsatish mumkin.

So'nggi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlar bojxona sohasini ham chetlab o'tmadi. Natijada mamlakatimizda tubdan yangilangan, zamonaviy, xalqaro andozalarga mos bojxona tizimi yaratilmoqda.

5-BILET

1. Huquqiy ong va huquqiy madaniyat tushunchalariga ta'rif bering.
2. Firibgarlik nima? Firibgarlik uchun qonunda qanday jazo belgilangan?

1. huquqiy madaniyat o'zi nima? Bu savolga javob berish va huquqiy madaniyat tushunchasining mohiyatini anglab yetish uchun biz, avvalo, huquqiy ong tushunchasiga ta'rif berishimiz lozim. Huquqiy ong insonning o'z ma'rifikat va ma'naviyat darajasiga tayangan holda jamiyatda amal qilayotgan huquqiy talab va normalarning mazmunini tushunish va mo hi yatinini anglashidir.

Demak, jamiyat a'zolarining huquqiy ongi yuksak bo'lishi uchun ular ma'rifikatli va yuksak ma'naviyat egasi bo'lishlari zarurdir. Huquqiy ongning yuksakligi shaxsning fuqarolik jamiyatining to'laqonli a'zosi va huquqiy demokratik davlatning haqiqiy fuqarosi bo'lishi uchun kamlik qiladi. Buning uchun inson huquqiy madaniyatli inson bo'lishi zarur.

Shaxsning huquqiy madaniyati deganda fuqaroning o'z haq-huquq- larini huquqiy ongiga tayangan holda o'zgalar manfaatiga zid kelmaydigan tarzda amalga oshirishi tushuniladi.

O'z huquqiy madaniyatini shakllantirish uchun shaxs:

- o'z huquqiy bilimlarini muttasil oshirib borishi;
- amaldagi qonunchilik hujjatlari bilan tanish bo'lishi;
- huquqiy faoliyatda ajdodlarimizdan meros bo'lib kelgan ijtimoiy qoidalarni ham e'tiborga ola bilishi;
- hokimiyat organlarining funksiyalari va vazifalarini bilishi va ular bilan o'zaro munosabatlarga kirisha olishi;

huquq-tartibot sohasining jamiyatdagi o'rmini to'g'ri idrok qilishi va ularning vazifalarini to'g'ri anglashi zarurdir.

2019- yilning 9- yanvar kuni Prezidentimiz tomonidan "Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy

madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to‘g‘risida”gi farmonga imzo chekildi.

Unda har bir inson mamlakatimizda istiqomat qilar ekan, uning manfaatlari shu jamiyatning boshqa a’zolari tomonidan hurmat qilinishiga erishish lozimligi ta’kidlanadi. Hozirgi kunda bunday emas. Chunki bunday bo‘lishi uchun aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatni yuksak darajada bo‘lishi talab etiladi. Afsuski fuqarolarning huquqiy savodxonlik darajasini oshirishga, ularning huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksak darajaga ko‘tarishga to‘sinqinlik qilayotgan bir qator muammo va kamchiliklar mavjudligi farmonda qayd etib o‘tilgan.

Farmonda fuqarolarning huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirish bo‘yicha ishlar tizimli va uzviy olib borilishi yo‘lga qo‘yilmaganligi ta’kidlanadi. Aholining, birinchi navbatda yoshlarning huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirish maqsadida amalga oshirilishi lozim bo‘lgan vazifalar farmonda belgilab berilgan. Jumladan: jamiyatda qonunlarga hurmat ruhini qaror toptirish; maktabgacha ta‘lim tizimidan boshlab, aholining barcha qatlamlariga huquqiy ong va huquqiy madaniyatni chuqur singdirish; yosh avlod ongiga huquq va burch, halollik va poklik tushunchalarini bolaligidan boshlab singdirish; mamlakatga daxldorlik, vatanparvarlik hissini kuchaytirish bo‘yicha chora-tadbirlarni amalga oshirish. Davlat organlari, jamoat va fuqarolik jamiyatlari institutlari hamkorlikda jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish bo‘yicha amalga oshirishlari lozim bo‘lgan ishlar ham farmonda belgilab berilgan.

2. Firibgarlik ya’ni aldash yoki ishonchni suiiste’mol qilish yo‘li bilan o‘zganing mulkini yoki o‘zganing mulkiga bo‘lgan huquqni qshlga kiritish eng kam oylik ish haqining 50 barovaridan 100 baravarigacha miqdorda jarima yoki 2 yilgacha ahloq tuzatish ishlari yoki 1 yildan 3 yilgacha ozodlikni cheklash yohud 3 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jaxolanadi. (JK, 168-modda).

168-modda. Firibgarlik

Firibgarlik, ya’ni aldash yoki ishonchni suiiste’mol qilish yo‘li bilan o‘zganing mulkini yoki o‘zganing mulkiga bo‘lgan huquqni qo‘lga kiritish — eng kam oylik ish haqining yuz baravarigacha miqdorda jarima yoki bir yilgacha axloq tuzatish ishlari yoxud olti oygacha qamoq bilan jazolanadi.

Firibgarlik:

- a) ko‘p miqdorda;
- b) takroran yoki xavfli retsidivist tomonidan;
- v) bir guruh shaxslar tomonidan oldindan til biriktirib;
- g) kompyuter texnikasi vositalaridan foydalaniб sodir etilgan bo‘lsa, — eng kam oylik ish haqining yuz baravaridan uch yuz baravarigacha miqdorda jarima yoki ikki yilgacha axloq tuzatish ishlari yoxud besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

Firibgarlik:

- a) juda ko‘p miqdorda;
- b) o‘ta xavfli retsidivist tomonidan;
- v) uyushgan guruh tomonidan yoki uning manfaatlarini ko‘zlab sodir etilgan bo‘lsa, — eng kam oylik ish haqining uch yuz baravaridan olti yuz baravarigacha miqdorda jarima yoki uch yilgacha axloq tuzatish ishlari yoxud besh yildan o‘n yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

yetkazilgan moddiy zararning o‘rni qoplangan taqdirda ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazo qo‘llanilmaydi.

6-BILET

1. Axloq va huquq nima?

2. Voyaga yetmaganlarning Oila qonunchiligidagi belgilab qo'yilgan huquqlarini aytib bering?

1. Kishining jamiyatdagi xulq-atvorini tartibga soluvchi qoidalari tizimi axloq hisoblanadi. O'zbekiston hududida ming yillar davomida shakllan-gan milliy axloq normalari milliy huquq tizimimizning shakllanishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etgan. Axloq - kishining jamiyatdagi xulq-atvorini tartibga soluvchi talab va qoidalari yig'indisi.

Huquq tushunchasini tushuntirish oson bo'lishi uchun huquqni biz xulq-atvor qoidalari deb ataydigan tushuncha bilan bog'liqlikda o'rganish maqsadga muvofiqdir.

Huquq xulq-atvor normalari yoki qoidalari yig'indisidan iboratdir. Lekin bu normalar yoki qoidalari yaxlit, tartibli tizim holida namoyon bo'ladi. Ana shu tizim davlat tomonidan belgilab qo'yilgan va ijozat berilgan bo'lishi shart.

Huquq albatta davlat irodasini ifodalaydi. Huquqiy davlatda davlatning irodasi jamiyat, xalq irodasi bilan mos tushganligi sababli bunday davlatda huquq jamiyat yoki xalq irodasini ifodalaydi deb ta'kidlash mumkin.

Huquqqa oid normalar va qoidalarda bayon etilgan talablar jamiyatning barcha a'zolari tomonidan bajarilishi majburiyidir. Ya'ni huquqqa oid normalar va xulq-atvor qoidalari umummajburiyidir.

Huquq - davlat tomonidan o 'matilgan va i tomonidan himoya qilinadigan barcha uchun majburiy bo'lgan xulq-atvor qoidalaringiz tizimi.

Agarda huquqqa oid normalar va xulq-atvor qoidalari buzilsa, davlat huquqbuzarlarga jazo va majburlov choralarini ko'radi. Ya'ni huquq davlat tomonidan himoya qilinadi va davlat paydo bo'lishi bilan bir vaqtida huquq ham paydo bo'ladi. Huquq dastlab axloqiy qarashlar, qadriyatlar negizida vujudga kelgan. Keyinchalik esa *huquqiy davlat tomonidan* o'rnatilgan yoki ma'qullangan va uning kuchi bilan himoya qilinadigan barcha uchun majburiy xulq-atvor qoidalaringiz tizimiga aylangan.

"Huquq" atamasi ikki obyektiv hamda subyektiv huquq ma'nosida qo'l-laniladi. *Obyektiv huquq* - huquq normalarining yig'indisi. *Subyektiv huquq* esa ma'lum bir shaxs yoki guruhga tegishli bo'lgan huquq. Misol uchun kimningdir uy-joyga bo'lgan yoki biror-bir mulkka nisbatan bo'lgan huquqi. Subyektiv huquq obyektiv huquqsiz mavjud bo'lmaydi. Huquqning o'zi esa davlat bilan uzviy bog'liqidir. Ular bir-birisiz mavjud bo'lishi mumkin emas.

Huquq quyidagi vazifalarni bajaradi: tartibga solish, qo'riqlash va tarbiyalash. Bu esa o'z navbatida huquq funksiyalarida namoyon bo'ladi.

Axloq va huquq o'rtasidagi asosiy farqlar quyidagilardir:

huquq davlat tomonidan belgilangan bo'ladi, axloq (ezgulik va yovuzlik,adolat va nohaqlik kabilar) esa davlatning yordamisiz o'z-o'zidan shakl-lanadi;

1) huquq davlat irodasini, axloq esa jamiyat a'zolarining fikri, dunyo- qarashi hamda insoniy fazilat va tushunchalarini aks ettiradi;

2) huquq normalari, zarur hollarda, davl atning majburlov kuchi or-qali, axloq normalari esa jamoat-chilik fikri orqali qaror topadi;

3) axloq normalari ijtimoiy munosa-batlarning kengroq doirasini (do'stlik, o'rtoqlik va hatto mu-habbatni ham) tartibga soladi.

Huquq esa muayyan ijtimoiy mu no sabatlarni tartibga solishga qaratilgan;

4) huquqda xatti-harakat yoki hara-katsizlik "qonuniy-noqonuniy", axloqda esa "yaxshi-yomon" deya baholanadi;

5) huquq hujjatlarda aniq ko'ri-nishga ega.

Huquq va axloq bir yo'nalishda harakat qiladi. Ba'zan huquq jamiyatning eskirgan axloq normalaridan xalos bo'lishiga ko'maklashadi (masalan, xun olish). Shu bilan birga, huquq axloq ("ezgulik" va "adolat" tushunchalari) asosida shakllanadi. Ko'pincha, sud "sha'n va qadr-

qimmatni haqoratlash”, “qo‘pollik” va boshqa shu kabi tushunchalarni to‘g‘ri tushunish maqsadida axloq qoidalariga murojaat qiladi

2. Bola manfaatlariiga zid bo‘lgan holatlardan tashqari, har bir bola oilada yashash va tarbiyalanish, o‘z ota-onasini bilish, ularning g‘amxo‘rligidan foydalanish, ular bilan birga yashash huquqiga ega.

Ayrim sabablarga ko‘ra bolaning ota-onasi bo‘limganda uning oilada tarbiyalanish huquqi vasiylik va homiylik organi tomonidan ta’milnadi.

Voyaga yetmagan bola o‘z huquqi va qonuniy manfaatlariini himoya qilish huquqiga ega. Bolaning huquqi va qonuniy manfaatlari uning ota-onasi, ota-onasi yo‘q bo‘lsa, ota-onasining o‘rnini bosuvchilar, vasiylik va homiylik idoralari, prokuratura, sud tomonidan amalga oshiriladi.

Voyaga yetmagan bolaning hayoti yoki sog‘lig‘iga xavf tug‘ilganligidan, uning huquqi va qonuniy manfaatlari buzilganligidan xabardor bo‘lgan shaxs 1 ar bu haqda bola ayni paytda yashab turgan joydagi vasiylik va homiylik ik organiga ma’lum qilishi shart. Shunday ma’lumotlarni olgach, vasiyl ik va homiylik organi bolaning huquqi va qonuniy manfaatlariini himoya qilish yuzasidan zarur choralar ko‘rishi shart bo‘ladi. Ota-onsa o‘z bolalarining qonuniy vakillari hisoblanadilar hamda har qanday jismoniy va yuridik shaxslar bilan bo‘ladigan munosabatlarda, shu jumladan, sudda alohida vakolatlarsiz ularning huquq va manfaatlariini himoya qiladilar.

Oilada voyaga yetmagan bolaning manfaatlariiga taalluqli har qanday ma-sala hal qilinayotganda bola o‘z fikrini ifoda qilishga, shuningdek, har qanday sud muhokamasi yoki ma’muriy muhokama davrida so‘zlashga haqlidir.

Har qanday ota-onsa o‘z farzandlariga o‘zaro kelishib, yoki yaqin qarin-dosh-urug‘lari maslahati bilan ota-onasining ismiga ko‘ra, yoki o‘zlarini xoh-lagan ismni qo‘yishlari mumkin. Odatta, bolaning familiyasi ota-onaning familiyasiga qarab belgilanadi. Agar ota-onsa turli familiyalarda bo‘lsa, ularning kelishuviga binoan bolaga otasining yoki onasining familiyasi berilishi mumkin. Ota-onaning xohishiga ko‘ra, bolaga milliy an‘analarga ko‘ra ota yoki ona tomonidan boboning ismi bo‘yicha familiya berilishi mumkin. “Voyaga u etgan, mehnatga layoqatli farzandlar o‘z ota-onalari I haqida g‘amxo‘rlik qilishga majburdirlar”.

66- modda.

7-BILET

1. Huquq normalari nima va u qanday elementlardan tashkil topadi?

2. Bezorilik nima va uning oqibatlari qanday?

1. Biz huquq bilan huquqbazarlikni, qonuniylik bilan qonunbazarlikni bir-biridan ajratib olishimiz uchun muayyan meyorlar, usullar, vositalar va hujjatlar zarurdir.

Bunday imkoniyatni bizga huquq normalari beradi.

Huquq normasi - bu huquq tizimining eng asosiy, dastlabki elementi. Huquqiy normalar jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy tuzilishi bilan belgilanadigan, davlat tomonidan o‘rnatalgan, bajarilishi jamiyatning barcha a’zolari uchun umummajburiy bo‘lgan, ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi qoidalardir.

Davlat tomonidan belgilanadigan, kafolatlanadigan va muhofaza qilinadigan barcha uchun majburiy xulq-atvor qoidasi huquq normasi deyiladi.

Huquq normasining asosiy vazifasi - ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish. Huquq alohida normalar, xulq-atvor qoidalardan tashkil topgan.

Huquqiy norma tuzilishiga ko‘ra bir-biri bilan bog‘liq bo‘lgan quyidagi uch tarkibiy qism (element)dan: gipoteza, dispozitsiya, sanksiyalardan tash kil topishi mumkin.

Gipotezada norma harakatga kelishi uchun zarur bo‘lgan shart-sharo-itlar bayon etiladi.

Dispozitsiyada xulq-atvor qoidalarining o‘zi ifodalanib, huquq subyekt- larining huquq va majburiyatlari belgilab beriladi.

Sanksiyada huquq normalari bajarilmagani uchun davlat tomonidan qo‘llaniladigan majburlov chorasi bayon etiladi.

“Norma”so ‘zi lotinchadan tarjima qilinganda “qoida ”, “namuna” ma’nosini anglatadi.

Gipoteza - yunoncha so‘z bo‘lib, faraz qilish, fikr yuritish degan ma ’noni anglatadi.

Dispozitsiya - lotin tilidan olingan bo‘lib, bayon qilish degan ma’noni angla tadi.

Sanksiya - lotin tilidan olingan bo‘lib, majburiy chora degan ma’noni angla tadi.

Ayrim qonun hujjatlarida huquq normasi bu uch tarkibiy elementdan emas, balki 2 ta tarkibiy elementdan tashkil topgan bo‘lishi ham mumkin. Ma- salan, har qanday mamlakat Konstitutsiyasidagi moddalar asosan gipoteza va dispozitsiyadan iborat bo‘lib, sanksiya elementi deyarli ko‘zda tutilmagan.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 6- moddasini oladigan bo‘lsak, u yerda, “O‘zbekiston Respublikasining poytaxti - Toshkent shahri” deb e’tirof etilgan. Bu modda huquq normasiga misol bo‘la oladi va bu modda faqatgina dispozitsiyadan iborat.

Huquq normasining quyidagi belgilari mavjud:

- davlatning (xalqning) irodasini aks ettiradi;
- davlat tomonidan normativ hujjatlarda aks ettiriladi;
- davlat tomonidan muhofaza qilinadi, zarur bo‘lgan hollarda davlatning majburlov kuchi bilan ta’minlanadi;

jamiyat va davlat nuqtai nazaridan eng muhim bo‘lgan ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlaydi.

2. Bezorilik ya’ni jamiyatda yurish-turish qoidalarini qasddan mensimaslik urish-do‘pposlash, badanga yengil shikast yetkazish yoki o‘zganing mulkiga shikast yetkazish bilan bog‘liq holda sodir etilsa eng kam oylik itsh haqini 50 barovaridan 100 barovarigacha miqdorda jarima yoki 3 yilgacha ahloq tuzatish ishlari yohud 6 oygacha qamoq bilan jazolanadi. (JK, 277-modda).

277-modda. Bezorilik

Bezorilik, ya’ni jamiyatda yurish-turish qoidalarini qasddan mensimaslik, urish-do‘pposlash, badanga yengil shikast yetkazish yoki o‘zganing mulkiga shikast yetkazish yoxud nobud qilish ancha zarar yetkazish bilan bog‘liq holda sodir etilsa,—

eng kam oylik ish haqining elliik baravaridan yuz baravarigacha miqdorda jarima yoki uch yilgacha axloq tuzatish ishlari yoxud olti oygacha qamoq bilan jazolanadi.

Bezorilik:

- a) badanga o‘rtacha og‘ir shikast yetkazib;
- b) bir guruhi shaxslar tomonidan;
- v) sovuq quroq yoki kishining sog‘lig‘i uchun amalda shikast yetkazishi mumkin bo‘lgan narsalarni (quroq sifatida) namoyish qilib, ularni qo‘llash bilan qo‘rqitib yoxud qo‘llab;
- g) o‘z mazmuniga ko‘ra umum e’tirof etgan axloq qoidalarini namoyishkorona mensimaslikda ifodalanuvchi o‘taketgan behayolik bilan;
- d) yosh bola, qariya, nogiron yoki ojiz ahvoldagi shaxslarni xo‘rlab;
- ye) ko‘p miqdorda zarar yetkazib, birovning mulkini nobud qilib yoki unga shikast yetkazib sodir etilgan bo‘lsa,—
uch yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

Bezorilik:

- a) takroran yoki xavfli retsidivist tomonidan;
- b) o‘qotar qurolni namoyish qilib, uni qo‘llash bilan qo‘rqitib yoki qo‘llab;
- v) ommaviy tadbirlar o‘tkazilayotgan vaqtida;

g) jamoat tartibini saqlash vazifasini bajarib turgan hokimiyat vakili yoki jamoatchilik vakiliga yoxud bezorilik harakatlarining oldini olish chorasini ko‘rgan boshqa fuqarolarga qarshilik ko‘rsatib sodir etilgan bo‘lsa, —
uch yildan besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

8-BILET

1. Huquq deganda nimani tushunasiz?

2. Talonchilik nima? Talonchilik sodir etilganda qonunga ko‘ra qanday jazo qo‘llaniladi?

1. Huquqiy munosabat – uning ishtirokchilari urtasidagi huquqiy (yuridik) aloqalar bulib, ularning o‘zaro huquq va majburiyatlarida namoyon bo‘ladi.

Yangi tug‘ilgan chaqaloq ham har xil huquqlarga masalan, tibbiy yordam olish, turar-joyga, o‘z ismi-familiyasiga ega bo‘lish huquqlariga ega. Akli zaif va ruhiy kasallar ham huquqiy layoqatga ega. Ular ham yashash, davolanish, nafaqa olish, mulkdor bo‘lish huquqiga egadirlar. Ayrim vaqtida xali tugilmagan bola ham huquqiy layoqatga ega. U merosxo‘r bula oladi.

Huquqiy munosabat ishtirokchilarining harakati nimaga karatilgan bo‘lsa, ushbu narsa huquqiy munosabatlarning ob’ekti xisoblanadi.

Huquqiy munosabatlarning ishtirokchilari, ya’ni huquq va majburiyat egalari huquqiy munosabatlarning sub’ektlari xisoblanadilar.

Huquq layoqati asosan kishining tugilishi bilan vujudga keladi va vafot etishi bilan tamom bo‘ladi.

Muomila layoqati o‘z harakatlari asosida huquqlarni amalga oshirish va yuridik majburiyatlarni bajara olish imkoniyatidir.

Muomila layoqati yosh va ruhiy salomatlik bilan bog‘liq. O‘zbekiston qonunlariga binoan to‘liq muomila layoqati fuqaro 18 yoshga tulgandan sung boshlanadi lekin ushbu qoidadan istisnolar ham mavjud. Masalan, shaxs jinoiy javobgarlikka 16 yoshdan ayrim jinoyatlar uchun 14 yoshdan tortilishi mumkin. Boshqa bir misol: «Oila kodeksi» ayrim xollarda 18 yoshga tulmasdan turib nikoxdan utishga ruxsat beriladi. Bunday fuqaro nikoxdan utgan vaqtdan boshlab to‘liq muomala layoqatiga ega bo‘ladi.

Huquq manbai davlat idorasini muayyan huquqiy normativ hujjatlar, qonun aktlarida ifodalash, bayon kilish usuli va shaklidir. Huquqshunoslik fanida huquq manbaalarining quyidagi 4 shakli e’tirof kilingan:

Huquqiy odat – bu jamiyat a’zolari tomonidan o‘zok vaqt kullanilishi, doimiy takrorlanishi natijasida jamiyat tomonidan qabul kilingan xulq-atvor normasiga aylangan va keyinchalik davlat tomonidan tasdiklangan qoida. Huquqiy odat kadimgi davrlarda asosiy huquq manbai xisoblangan. hozirgi paytda ham ayrim davlatlarda masalan, Buyuk Britaniyada mavjud.

Yuridik pretsedent sudining umum majburiy ahamiyatga ega bo‘lgan aniq bir ish bo‘yicha karoridir. Yuridik pretsedentning o‘ziga xos jihat shundaki u qabul kilingach, usha masala bo‘yicha umummajburiy qoidaga aylanadi. Huquqiy pretsedent ayrim mamlakatlarda umummajburiy qoidalarga aylanadi. Huquqiy pretsedent ayrim mamlakatlarda, masalan, Buyuk Britaniya, AQSh, Kanada va Avstraliyada huquq manbai xisoblanadi. Lekin O‘zbekiston Respublikasining huquq tizimida kullanilmaydi.

Normativ-huquqiy hujjat – hozirgi kunda eng muhim bo‘lgan huquq manbaidir. Normativ-huquqiy akt vakolatli davlat organlarining belgilangan tartibda qabul kilgan yuridik huquqiy hujjati bulib, umummajburiy xulq-atvor qoidalari o‘z ichiga oladi.

166-modda. Talonchilik

Talonchilik, ya’ni o‘zganining mulkini ochiqdan-ochiq talon-toroj qilish —

uch yilgacha axloq tuzatish ishlari yoki besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan

jazolanadi.

Talonchilik:

- a) hayot va sog'liq uchun xavfli bo'lмаган zo'rlik ishlatib yoxud shunday zo'rlik ishlatish bilan qo'rqtib;
- b) ancha miqdorda;
- v) bir guruh shaxslar tomonidan oldindan til biriktirib sodir etilgan bo'lsa, — uch yildan besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

Talonchilik:

- a) takroran yoki xavfli retsidiivist tomonidan;
- b) uy-joyga, omborxona yoki boshqa xonaga g'ayriqonuniy ravishda kirib;
- v) ko'p miqdorda sodir etilgan bo'lsa, — besh yildan o'n yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

Talonchilik:

- a) juda ko'p miqdorda;
- b) o'ta xavfli retsidiivist tomonidan;
- v) uyushgan guruh tomonidan yoki uning manfaatlarini ko'zlab sodir etilgan bo'lsa, — o'n yildan o'n besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

9-BILET

1. Davlatning belgilarini aytib bering.

2. Haqorat qilish nima va uning oqibatlari?

1. Davlat jamiyatning siyosiy tizimiga kiruvchi boshqa tashkilotlardan bir qator o'ziga xos belgilari bilan farq qiladi. Davlatning belgilari to'g'risidagi masala hamisha huquqshunoslar e'tiborini tortib kelgan va bu haqda ularning turli talqinlari mavjud.

F.Engels o'zining «Oila, xususiy mulk va davlatning kelib chiqishi» degan asarida davlatning asosiy belgilari sifatida aholining hududiy bo'linishi, ommaviy hokimiyat hamda soliqlar tizimining tashkil etilishini ko'rsatib o'tgandi. G.F.Shershenevich ham shunga o'xshash uch belgi: «a) odamlarning birlashuvi; b) ular ustidan hukmronlik qiluvchi hokimiyat; v) shu hokimiyat ta'sir doirasidagi hudud...»⁹ ni sanab o'tadi.

Hozirgi vaqtida davlatning umumiy e'tirof etilgan quyidagi asosiy belgilarini ko'rsatish mumkin:

- * davlat o'z davlat chegaralari doirasida fuqarolik belgisi bo'yicha birlashgan butun jamiyatning, butun aholining yagona vakili sifatida maydonga chiqadi;
- * davlat - suveren hokimiyatning yagona sohibidir;
- * davlat yuridik kuchga ega bo'lgan va huquq normalarini aks ettirgan qonunlar va ularga asoslanib chiqariladigan hujjatlarni qabul qiladi;
- * davlat o'z vazifalari va funksiyalarini bajarish uchun zarur bo'lgan davlat organlari hamda tegishli moddiy vositalar tizimidan iborat murakkab mexanizm (mahkama)dir;
- * davlat - qonuniylik va huquq-tartibot posboni bo'lishga maxsus da'vat etilgan huquqni muhofaza qilish (jazolash) organlari (sud, prokuratura, militsiya, politsiya va hokazo)ga ega bo'lgan yagona tashkilot;
- * faqat davlatgina o'z mudofaasi, suvereniteti, hududiy yahli tligi va xavfsizligini ta'minlovchi qurollari kuchlar hamda xavfsizlik organlariga ega bo'la oladi.

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan birgalikda olingan davlat belgilarining jami jamiyat siyosiy tizimida davlatning alohida o'rni va yetakchi rolini to'la izohlaydi. Albatta, bunda, har bir tarixiy davrda, turlicha ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda davlatning bu belgilari ham ichki mazmuni, ham tashqi ko'rinishi bilan farq qilishini hisobga olish zarur.

Hozirgi sharoitlarda demoqratiya va erkinliklarni, barqarorlik, tinch-totuvlikni, respublika xalqlari hamjihatligi va hamkorligini qaror toptirishda, islohotlar va ularni amalga

oshirishdagi tashabbuskorlikda, madaniyati yuksak rivoj topgan jamiyatga o'tishda O'zbekiston davlati yetakchi rol o'ynamoqda.

Ushbu maqsadlarni hayotga muvaffaqiyatli tatbiq yetish davlatni mustahkamlash vazifalarini bajarish, O'zbekistonda davlat hokimiyati barcha bo'ginlarining samarali ishlashini ta'minlash bilan chambarchas bog'liq.

Ma'lumki, davlatning kelib chiqishi, davlat hokimiyatining tabiat, uning maqsad va vazifalarini, davlatning taraqqiyot yo'llari va shu kabilarni turlicha izohlovchi ko'plab xilmal-xil nazariyalar mavjud. Bu holat ijtimoiy hodisa sifatida davlatning murakkabligi, ko'pqirraliligi bilan, o'tmishdagi va hozirgi vaqtidagi uning shakllarining xilma-xilligi, shuningdek, davlatning siyosiy hokimiyatni amalga oshirishi, uning faoliyatining turli ijtimoiy sinflar va guruhdar manfaatlariiga bevosita daxldorligi bilan bog'liq. Bular obyektiv omillardir.

Agar ushbu muammoga subyektiv jihatdan yondashadigan bo'lsak, mazkur holat turli mualliflarning turli mafkuraviy va falsafiy nuqtai nazarlari bilan ham bog'liqligini ko'ramiz. Davlat to'g'risidagi nazariyalarni shartli ravishda to'rt guruhga:

- davlatning mohiyati to'g'risidagi;
- davlatning maqsad va vazifalari haqidagi;
- davlatning faoliyat vositalari va metodlari to'g'risidagi;
- davlatning keyingi taraqqiyoti istiqbollari va yo'llari haqidagi nazariyalarga ajratish mumkin.

Modomiki, turli mualliflar o'z asarlarida davlat bilan bog'liq muammolarni tushuntirish maqsadida yuqorida qayd etilgan masalalarga u Yoki bu tarzda murojaat qilar ekanlar, xilmal-xil guruhlarga mansub nazariyalar turli birikmalar tashkil etib, o'zaro ta'sir etmay qolmaydi.

Quyidagilarni davlat mohiyatiga bog'liq nazariyalar qatoriga kiritish mumkin:

Elita nazariyasi. Ushbu nazariya XX asr boshlarida vujudga keldi (V.Pareto va G.Moski asarlari) hamda asrimiz o'rtalarida yangidan rivojlantirildi (X.Lassuel, D.Sartori, T.Day va boshqalar tomonidan). Mazkur nazariyaning bosh g'oyasi, go'yo xalq ommasi davlatni idora yetishga qodir emasligi, shuning uchun boshqarish jamiyatning hukmon doirasi - elitasi tomonidan amalga oshirilishi kerakligini isbotlashdan iborat. elitalar turli belgilari (kelib chiqishi, ma'lumoti, tajribasi, qobiliyati kabilalar)ga qarab aniqlanadi. Darvoqe, bunda elita saflari xalq ommasi hisobiga, ularning eng qobiliyatli vakillari bilan to'ldirib borilishi mumkinligi ham nazarda tutiladi.

Buning ustiga, mazkur nazariyaning hozirgi tarafдорлари bir qancha elitalar mavjud bo'lib, ular o'rtaida hokimiyat uchun kurash borishi, biroq, xalq o'z saylov huquqidан foydalanib, ular faoliyatini nazorat qilishi mumkin, deb ta'kidlaydilar.

Shubhasiz, ushbu nazariyaning nuqsonlari ham mavjud. Chunonchi, aholini hokimiyat ishlaridan chetlashtirishni targ'ib qiladi, hokimiyatning sinfiy tabiatini butunlay inkor etiladi.

Lekin ushbu nazariyaning ijobiylari tomonlari ham yo'q emas. Haqiqatan ham, hokimiyat ishlarini olib borish amalda kishilarning g'oyat cheklangan doirasi - deputatlar, davlat mahkamasi xodimlari tomonidan bajariladi. Muhimi - mazkur kishilar chindan ham xalq, turli ijtimoiy guruhlar va qatlamlar manfaatlarini ifoda yetishlari kerak. Shu jihatdan xalq saylagan va o'z nomidan vakil qilgan kishilarning elita xarakterini, ular faoliyatini ustidan ta'sirchan nazoratni ta'minlash zaruratinini tushunish mumkin.

Texnokratik nazariY. Mazkur nazariya asrimizning 20-yillarida vujudga kelib, 60-70-yillarda ancha keng tarqaldi. Uning tarafдорлари orasida T.Veblen, D.Barnxeym, G.Saymon, D.Bell va boshqalar bor edi. Umuman olganda ushbu nazariya elitalar nazariyasiga juda o'xshab ketsada, zamonaviy voqelikni hisobga olishi bilan ajralib turadi.

Bu nazariyaga ko'ra, jamiyatni mutaxassis-boshqaruvchilar, menenjerlar idora yetishlari lozim (ko'pincha amalda ham shular boshqarishadi). Aynan ularning o'zlari jamiyatning haqiqiy

ehtiyojlarini, uning eng matlub rivojlanish yo'llarini, buning uchun zarur vositalarni aniqlashga qodir.

Bu boshqarishni ilmiy asosda olib borish imkonini beradi hamda jamiyatning o'sib boruvchi rivojini ta'minlaydi.

Mazkur ta'limot g'oyalaridan nafaqat davlatning mohiyatiga, balki uning boshqa jihatlariga ham tegishli bo'lgan boshqa nazariyalarda ham faol foydalanimoqda.

Plyuralistik demoqratiya nazariyasi. Mazkur nazariya ham XX asrda paydo bo'lgan. G.Laski, M.Dyuverje, R.Darendorf, R.Dal va boshqalar ana shu nazariya vakillaridir. Ushbu nazariya sotsial-demoqratlarning ham, liberallarning ham qarashlarini ifodalaydi. Uning g'oyasi hozirgi jamiyatda mohiyat-e'tiboriga ko'ra sinflar amalda yo'qolib ketdi va hokimiyat shu tariqa o'z sinfiy tabiatidan xalos bo'ldi, degan ma'noni bildiradi. Jamiyat turli belgilariga - yoshi, kasbkori, istiqomat joyi, manfaatlar doirasi va boshqalarga ko'ra yuzaga keladigan odamlar ijtimoiy birlashmalari (stratalar) yig'indisidan iborat.

Shunday qilib, keksalar va yoshlarning, sportchilar va pivoxo'rlarning stratalari mavjud bo'lishi mumkin va hokazo. Har bir odam ko'pchilik stratalarga kira oladi. Ular asosida davlat idoralariga «tazyiq» o'tkazuvchi hamda shu yo'l bilan davlat siyosatini yo'naltiruvchi turli siyosiy va jamoatchilik tashkilotlari tuziladi. Binobarin, har qanday odam, har bir birlashma davlat hokimiyatida o'z «ulushi»ga ega bo'ladi, davlatni boshqarishda ishtirok etadi. Davlat shu tariqa umum irodasining, butun jamiyat manfaatlarining ifodachisiga aylanadi.

Ushbu nazariyaning ijobjiy jihatlari uning chinakam demokratik xarakterida, davlatni boshqarish ishlarida barcha fuqarolar ishtiroki zarurligini asoslashida namoyon bo'ladi. Davlatning maqsadlari to'g'risidagi masala yuzasidan bahs yurituvchi nazariyalar orasida «kumumiy farovonlik davlati» nazariyasini qayd etib o'tish kerak. U ikkinchi jahon urushidan keyin vujudga kelgan bo'lib, davlatning ijtimoiy hayotga aralashmasligiga oid oldindan mavjud ta'limotga qarshi chiqadi. Bunda nafaqat huquqbazarlik holatlari mustasno etiladi («Tungi qorovul davlati» nazariyasi). Uning mohiyati 30-yillarda D.Keyns tomonidan ta'riflab berilgandi. D.Myurdal, A.Sigu, K.Boulding, V.Mund va boshqalarning asarlarida bu nazariya Yanada rivojlantirilgan.

Mazkur nazariyaning bosh g'oyasi shundan iboratki, barcha sinflardan ustun turarkan, davlat aholi barcha qatlamlari manfaatlarini ifodalay boshlaydi, umumfarovonlikni ta'minlaydi. Rivojlangan mamlakatlarning aholi turmushining yuksak darajasini ta'minlashdagi, ijtimoiy, madaniy va boshqa sohalarda yirik davlat dasturlarini amalga oshirishdagi ulkan muvaffaqiyatlari ushbu nazariyaning yuzaga kelishiga sabab bo'ldi. Mazkur nazariya inson manfaatlarini davlat faoliyatining asosiga qo'yish bilan har bir shaxs qadr-qimmatiga e'tiborni jalb etadi.

Bizning nazarimizda, ushbu nazariyaning ijobjiy jihatlari umuminsoniy qadriyatlar, inson manfaatlari va huquqlari ustuvorligi uning asosiga qo'yilganligi bilan belgilanadi. Uning kamchiligi esa, nimalar va kimlar evaziga bunga erishish mumkinligini ko'rsatib bera olmaginidadir. Mabodo, ekspluatatsiya markazini yarim mustamlaka va rivojlanayotgan mamlakatlarga ko'chirish nazarda tutiladigan bo'lsa - bunday «farovonlik» e'tiborni tortishi amri mahol.

Huquqiy davlat nazariyasi. Bundan oldingisiga qarama-qarshi o'laroq, bu nazariya ijtimoiy hayotning barcha sohalarida huquqning ustuvorligini ta'minlashdan iborat faoliyati maqsadini ham, davlatning ish yuritish vositalari, yo'sinlariga oid muammolarni ham yoritadi. Bu nazariya mualliflari haqli suratda, davlatning butun faoliyati huquqiy maqsadlarda, huquq asosida va huquqiy vositalar ila amalga oshirilishi kerak, deb ta'kidlaydilar. U bizning zamonamizda eng ommaviylashgan va eng dolzarb hamda ilg'or nazariyadir. Uning ijobjiy jihatlariga qisqacha to'xtaladigan bo'lsak, eng avvalo, uning jamiyatni demoqratlashtirishga, davlat organlari ishlaridan o'zboshimchalik, zo'ravonlik va qonunsizlikni butunlay mustasno

yetishga yo‘naltirilganligini ta’kidlash zarur. Kamchiligi - jamiyat ijtimoiy va iqtisodiy hayotidagi ahvoldan kelib chiqib, ba’zi tamoyillarni amalga oshirishning imkonи bo‘lmagan hollarda ularning bir qadar quruq bayonotga aylanishadadir.

Davlat faoliyati nazariyalari va vositalari qatoriga «texnokratik davlat» nazariyasini ham kiritish kerak. Uning paydo bo‘lishi aksariyat mamlakatlarning texnika vositalari, shu jumladan, radioelektronikani o‘zlashtirish va ulardan foydalanishdagi yirik muvaffaqiyatlar bilan bog‘liq. Mazkur nazariyaga ko‘ra, texnikaning bundan keyingi taraqqiyoti davlat boshqaruvining ko‘pgina masalalarini boshqacha hal yetish imkonini beradi. Masalan, radiotshevizion texnikadan foydalangan holda fuqarolardan sotsiologik so‘rovlар va hatto ovoz berish (radiotelevizion) o‘tkazish mumkin. Kompyuterlar alohida shaxslar irodasiga bog‘liq bo‘lmagan adolatli va eng maqbul echimlarni topish imkoniyatini beradi.

Davlatning istiqboldagi rivojini bashorat qiluvchi nazariyalardan biri - konvergensiya nazariyasi XX asrning 50-60-yillarda paydo bo‘lgan (D.Gelbreyt, R.Aron, P.Sorokin asarlari). Uning mohiyati shundan iboratki, insoniyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida ikki tizim: g‘arbda - AQSH, Angliya va boshqalar bilan sobiq Sovet Ittifoqi va sotsialistik lagerning boshqa mamlakatlarining bir-birlariga o‘zaro ta’siri ro‘y beradi. Natijada yuqoridaagi mamlakatlarning har bir guruhi eng yaxshi tomonlarni o‘zlashtiradi va shu tariqa o‘z mohiyati, tashkiliy uyushishi, faoliyat shakllari va shu kabilar bo‘yicha davlatlarning yaqinlashuvi sodir bo‘ladi. Nazariya mualliflarining fikricha, bu shunday holatga olib kelishi kerakki, unga ko‘ra ma’lum vaqtdan keyin o‘zaro farqlar yo‘qola borib, yagona tipdagи «postindustrial davlatlar» - «umumiy farovonlik» davlatlari yuzaga keladi.

Mazkur nazariya mualliflarining oldindan ko‘ra bilish zakovatlariga tan berish kerak. Zero, ushbu nazariya g‘oyalarining hammasi bo‘lmasada, ko‘pchiligi hozirgi hayotimizda o‘z tasdig‘ini topmoqda.

Davlat to‘g‘risidagi nazariyalar orasida tarixiy-materialistik nazariya alohida o‘rin egallaydi. U davlatning mavjudligi va taraqqiyotining ko‘pgina jihatlarini tahlil etadi. Bu nazariyaning asosida tarixiy materializm va sinfiy kurash g‘oyalari yotadi. Davlatga iqtisodiy hukmron sinf hokimiyatining quroli sifatida qaraladi. Uning xususiyatlari eng avvalo jamiyat taraqqiyotining muayyan bosqichidagi uning iqtisodiyoti bilan belgilanadi. Maqsad - sotsialistik, so‘ng esa, kommunistik jamiyatni ham qurish, davlatning oxir-oqibat taqdiri esa, kommunistik jamiyat barpo etila borishi bilan barham topishiga erishishdan iborat. Mazkur nazariyaga yuqorida to‘xtalgandik, keyinroq u haqda Yana batafsilroq to‘xtalamiz.

Shuni ham aytish kerakki, siyosiy-huquqiy tafakkurda manjud yoidashuvlarning xilma-xilligi to‘g‘risida gapirarkanmiz, davlatning jamiyat siyosiy tizimidagi o‘mini belgilashdagi turlicha yondashuvlar muammosini chetlab o‘tishning iloji yo‘q. Qo‘yilgan muammo tahliliga kirishishdan oldin bir narsaga to‘xtalish, to‘g‘riroq‘i, jamiyat «siyosiy tizimi» tushunchasiga nimalar kiradi, degan savolga javob berish foydadan xoli bo‘lmas.

Avvalo, jamiyat siyosiy tizimi to‘g‘risidagi asosiy g‘oyalari davlat nazariyasida asrimizning 60-70-yillarda bayon etilgandi. Shunga qaramay, keyingi vaqtarda siyosiy tizim nazariyasini rivojlantirish hamda uning amaliyoti tahlilida fan sezilarli yutuqlarga erishdi. Biroq, baribir, adabiyotlarda siyosiy tizim tushunchasi to‘g‘risida yagona fikr yo‘q. Masalan, ba’zi bir mualliflar (V.E.Chirkin, Y.A.Tixomirov, M.N.Marchenko) siyosiy tizim tushunchasini jamiyatning siyosiy uyushmasi tushunchasiga aynan mos keladi deyishsa, boshqalar (chunonchi - N.N.Razumovskiy) unga jamiyat siyosiy uyushmasining tarkibiy qismi sifatida qaraydi. Shundaylar ham borki, ular siyosiy tizimni siyosiy soha bilan aynan o‘xshatishadi. Hatto, siyosiy tizim tushunchasini siyosiy ustqurmaga yaqin tushuncha, deydigانlar ham bor. Biz barcha nuqtai nazarlarni batafsil qarab chiqishni, ayniqsa, ularning qay biri ustuvorligini aniqlashni maqsad qilib qo‘ymaganmiz. Bu alohida suhbat mavzuidir. Umuman turli nuqtai nazarlar mualliflari qarashlarini hurmat qilgan holda, ayni paytda siyosiy tizimni tom ma’noda

tushunadigan, ya’ni unga, jamiyat siyosiy tashkiloti (siyosiy tuzilmalar, uyushmalar va ularning o‘zaro bog‘liqligi)ni ham, siyosiy hayotning barcha boshqa ko‘rinishlarini ham o‘z ichiga oladigan kategoriya sifatida qaraydiganlar safiga qo‘shilish kerak deb hisoblaymiz.

Jamiyat siyosiy tizimi haqida zikr etilganlardan kelib chiqib, unga quyidagi ta’rifni berish mumkin. YA’ni, jamiyatning siyosiy tizimi shaxslarning siyosiy hokimiyatni amalga oshirish jarayonida ularning tashkiliy mustaqilligi va siyosiy faolligini oshirishga da’vat etilgan o‘zaro bir-biriga chambarchas bog‘liq davlat, jamoat va boshqa tashkilotlarning yig‘indisidir.

Biz mazkur ta’rif vositasida jamiyat va davlat siyosiy tizimining munosabatdorligini aniqlash, uning jamiyat siyosiy tizimidagi o‘rni va mavqeini belgilaydigan iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy, huquqiy omillarni keltirishga harakat qilamiz.

Oldindanoq aytish kerakki, davlatning ichki tuzilishi va faoliyatining turli jihatlariga aloqador masalalarni tadqiq yetishga yetarli e’tibor berib kelinadi. Davlat turli yo‘nalishlar bo‘yicha, ya’ni tarkibiy va funksional jihatlar, rivojlanishdagi turg‘unlik va dinamika nuqtai nazaridan, shakl, mazmun, mohiyat falsafiy kategoriyalari qarashlaridan kelib chiqib chuqur o‘rganilyapti. Biroq, ayni paytda, ko‘pincha siyosiy tizimning tarkibiy qismi sifatida davlatning amal qilishi bilan bog‘liq masalalar e’tibordan chetda qolib ketadi. Shu jihatdan davlatni tahlil yetish, shubhasiz, katta qiziqish uyg‘otishiga qaramay, yuqoridaq holat ro‘y bermoqda. Vaholanki, u davlat mexanizmini siyosiy munosabatlar orqali tavsiflash va shu yo‘l bilan davlatning jamiyat siyosiy tizimidagi o‘rni va rolini aniq belgilash imkonini beradi.

Dastavval, jamiyat siyosiy tizimi tarkibida davlat alohida bo‘g‘in sifatida maydonga chiqishiga e’tiboringizni qaratamiz va buni yodda tutish kerak. Uning o‘rni va rolini na hukmron partiyaning, na siyosiy tizim boshqa bo‘g‘inlarining o‘rni va roli bilan tenglashtirib bo‘lmaydi.

Jamiyat siyosiy tizimida nega davlat asosiy Yoki bosh emas, balki faqat alohida bo‘gin hisoblanadi? Zero, bu ta’riflar ko‘pincha ma’no jihatidan bir-biriga yaqiniday tuyuladi.

Boz ustiga yuridik adabiyotlarda davlatni siyosiy tizimning asosi sifatida tushunish uchrab turadi. Bu yerda biz M.N.Marchenkoning fikriga qo‘shilamiz. Unga ko‘ra davlat siyosiy tizimning asosiy Yoki bosh tarkibiy qismi sifatida maydonga chiqa olmaydi va chiqishi ham mumkin emas, zero, siyosiy tizimning iqtisodiy, ijtimoiy va mafkuraviy asoslari shu maqomga ega bo‘lishi mumkin.

Davlatning siyosiy tizimidagi o‘rni va roli quyidagi jihatlar bilan belgilanadi:

- * davlat jamiyatni takomillashtirishda muhim rol o‘ynaydi, hamma va har bir odam manfaatlari yo‘lida uni rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlarini belgilaydi;
- * davlat barcha fuqarolarning tashkiloti sifatida maydonga chiqadi;
- * davlat boshqaruva majburloving maxsus mahkamalariga ega;
- * davlat turli ishontiruv va majburlov uslublaridan foydalinish imkonini beradigan keng tarmoqli yuridik vositalar tizimiga ega;
- * davlat suverenitetga ega;
- * davlat butun mamlakat miqyosida yagona to‘laqonli hokimiyat tashkilotidir.

Nodavlat tashkilotlarning birontasi bunday xususiyat va vazifalarga ega emas.

Shunday qilib, biz jamiyat siyosiy tizimidagi alohida bo‘g‘in sifatida davlatni boshqa barcha birlashmalarga qarshi qo‘ymaymiz, lekin, ayni paytda uning boshqa demokratik tashkilotlar tizimidagi rolini ham kamsitmoqchi emasmiz. Baribir, Yana bir bor shuni ta’kidlash lozimki, siyosiy tizim tarkibidagi bosh va asosiy bo‘ginlar tushunchalari bir xil ma’noni anglatmaydi. Bosh bo‘gin vazifasini shaxs bajaradi, shu bilan birga, asosiy bo‘gin davlatdir. Davlat siyosiy tashkilotlar qatoriga kirmasligi mumkin emas. Zero, maxsus majburlov va bostirish mahkamalariga hamda turma va boshqa majburlovchi muassasalar ko‘rinishidagi tegishli «moddiy qismlarga» ega bo‘lgan davlat hokimiyat tepasida turgan siyosiy kuchlar qo‘lidagi bosh kuch sifatida, ular irodasi va manfaatlarining bosh tatbiqchisi sifatida, siyosiy

hokimiyatni amalga oshirishning muhim vositasi sifatida maydonga chiqadi. Albatta, bu yerda siyosiy hokimiyatni kim amalga oshirishi, uning manfaatlari butun xalq manfaatlariga qay darajada mos kelishi muhim ahamiyatga ega bo‘ladi.

2. Haqorat qilish ya’ni shaxsning sha’ni va qadr-qimmatini beodoblik bilan qasddan tahqirlash, basharti, shunday harakatlar uchun ma’muriy jazo qo‘llanilgandan keyin sodir etilgan bo‘lsa eng kam oylik ish haqining 200 barobarigacha miqdorda jarima yoki 1 yilgacha ahloq tuzatish ishlari bilan jazolanadi. (JK, 140-modda).

140-modda. Haqorat qilish

Haqorat qilish, ya’ni shaxsning sha’ni va qadr-qimmatini beodoblik bilan qasddan tahqirlash, basharti, shunday harakatlar uchun ma’muriy jazo qo‘llanilgandan keyin sodir etilgan bo‘lsa,

eng kam oylik ish haqining ikki yuz baravarigacha miqdorda jarima yoki bir yilgacha axloq tuzatish ishlari bilan jazolanadi.

Nashr qilish yoki boshqacha usulda ko‘paytirilgan matnda yoxud ommaviy axborot vositalari orqali haqorat qilish —

eng kam oylik ish haqining ikki yuz baravaridan to‘rt yuz baravarigacha miqdorda jarima yoki bir yildan ikki yilgacha axloq tuzatish ishlari bilan jazolanadi.

Haqorat qilish:

a) jabrlanuvchini o‘z xizmat yoki fuqarolik burchini bajarishi munosabati bilan bog‘liq holda;
b) xavfli retsidiivist tomonidan yoki tuhmat qilganligi uchun ilgari sudlangan shaxs tomonidan qilingan bo‘lsa, —

eng kam oylik ish haqining to‘rt yuz baravaridan olti yuz baravarigacha miqdorda jarima yoki ikki yildan uch yilgacha axloq tuzatish ishlari yoxud olti oygacha qamoq bilan jazolanadi.

10-BILET

1. Davlatning boshqaruv shaklini tushuntiring? (Misollar yordamida)
2. Odam o‘g‘irlash deganda nima tushuniladi? Ushbu jinoyat uchun qanday jazo

1. Monarxiya - oliv hokimiyat yakka xokim - davlat boshligining kulda bo‘lgan va bu hokimiyat meros kilib beriladigan davlat boshqaruv shakli.

O‘zbekiston hududida tarixda mavjud bo‘lgan monarxiya boshqaruviga misol kilib Temuriylar davri davlatchiligini keltirish mumkin.

Monarxiya – yunoncha so‘z bo‘lib, «yakka hokimlik» ma’nosini bildiradi. Buyuk sohibkiron Amir Temur va temuriylar davri davlat boshqaruvi va huquqning rivojlanishida yangi davr bo‘lgan Amir Temur davlat boshqaruvi sohasida o‘tmishda mavjud bo‘lgan siyosiy boshqaruv tajribalaridan keng foydalana olgan.

Uning tarixdagi xizmati shundan iboratki, u davlatchilikning boshqaruvi tizimi, ichki va tashki siyosatning tartib-qoidalari, huquqiy asoslarining yangi tarixi sharoitida takomillashtirildi. Davlat boshqaruv tizimi islom qonun qoidalariga asoslangan. Qozi va sardlar shaxsan Amir Temurning o‘ziga hisobot berib turgan. Temur qat’iy tartiblar va qonunlarni o‘z tuzuklarida ifodalagan.

- Monarx davlatni shaxsiylashtiradi, tashqi va ichki siyosatda davlat boshligi sifatida maydonga chikadi;
- Monarx davlatni yakka o‘zi boshqaradi;
- Monarx hokimiyati mukaddas va iloxiy deb e’lon qilinadi;
- Monarx o‘z faoliyatida mustakildir;
- Hokimiyatni urnatish, qabul kilishning aloxida tartibi mavjud;
- Umrbod boshqaruv;

- Monarx o‘z boshqaruvining natijasi uchun yuridik jihatdan javobgar emas. Monarxiya mutlaq va cheklangan (yoki parlamentar) shakllarda bo‘ladi. Agar monarx o‘z davlatini boshqarishda uning boshqaruvi boshqa biron-bir idora bilan cheklanmasa, bunday monarxiya mutlaq monarxiya deyiladi.

Respublika Davlat boshqaruvining shunday shakliki, unda hokimiyat oliy idoralari ma’lum muddatda saylanadi.

Respublika shaklida boshqaruvga ega bo‘lgan davlatning asosiy belgilari quyidagilardan iborat:

- hokimiyat oliy idoralarini saylab kuyilishi;
- hokimiyat vakolatlarining taksimlanishi;
- hokimiyat oliy idoralarining o‘z karorlarining saylangan muddati davomida qabul kilishi;
- odil sudlovni amalga oshiruvchi idora bo‘lgan sudlar obrusining ortishi;
- fuqarolarning davlat ishlarini boshqarishda ishtirok eta olishi.

Respublikalar prezidentlik respublikasi, parlamentar respublika aralash shakldagi respublika turlariga bulinadi.

Prezidentlik respublikasida davlatni bevosita xalk saylaydigan va juda keng vakolatlariga ega bo‘lgan Prezident boshqaradi. U ijro hokimiyatini bevosita boshqaruvchisi xisoblanadi. Parlamentar Respublikada davlat boshligi – saylanuvchi mansabdor shaxs bulib, asosan, parlament tomonidan saylanadi.

Respublika shaklidagi yana bir kurinishi aralash boshqaruvidir. Bunday boshqaruvda Prezident va parlamentar respublika elementlari aralashib ketgan bo‘ladi.

Davlat shakllari deyilganda, davlatning boshqaruv, huquqiy tuzilishi va siyosiy tartibi jihatidan qanday shakllarga o‘ulinishi tushuniladi.

Boshqaruv shakli deganda, davlat hokimiyati, uning idoralarining Aholi bilan o‘zaro munosabatlari. Aholining ushbu idoralariiing shakllanishida ishtirok etishi tushuniladi. «Respublika» so‘zi yunoncha «umumiy ish» ma’nosini bildiradi.

2. Ushbu kodeksning 245-moddasida nazarda tutilgan alomatlar mavjud bo‘lmagani holda odam o‘g’rilash 3 yildan 5 yilgacha ozodlikni cheklash yohud 3 yildan 5 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

O‘sha harakat:

- A)voyaga yetmagan shaxsga nisbatan
- B)G’arazgo‘ylik yoki boshqa past niyatlarda;
- V) Bir guruh shaxslar tomonidan oldindan til biriktirib;
- G) Takroran yoki xavfli retsidivist tomonidan sodir etilgan bo‘lsa 5 yildan 10 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi. (JK, 137-modda).

11-BILET

1. Jamiyat deganda nimani tushunasiz?

2. Qasddan badanga tan jarohat yetkazish deganda nima tushuniladi? Ushbu jinoyat uchun qonunga ko‘ra qanday jazo qo‘llaniladi?

Jamiyat birgalikdagi hayotiy faoliyatları jarayonida birlashgan odamlarning muayyan murakkab tuzilmasidir. Bu tuzilma unga kirgan a’zolar, ya’ni odamlarning oddiy guruhi yoki to‘plami emas, balki muayyan qoida-larga asosan birlashgan jamoasidir. Odamlar o‘z iste’moli uchun kerakli ashyolarni tayyorlab, ishlab chiqarib oladilar va o‘zlari yashashlari uchun zarur bo‘lgan ijtimoiy shart-sharoitlarni ham o‘zlari yaratadilar. Inson jamiyat a’zosi bo‘lar ekan shu ijtimoiy shart-sharoit og‘ushida yashaydi.

_____ Jamiyat - muayyan hududda yashovchi, o‘z ehtiyoj va manfaatlariga ko‘ra birlashgan kishilardan iborat jamoa.

Jamiyat turli odamlarning oddiy guruhi yoki jamoasi emas. Jamiyat - murakkab ijtimoiy tuzilma. U - odamlarning o‘zaro munosabatlari, aloqalari mahsuli. Odamlarning hayotini, eng

avvalo, ishlab chiqarishni, turmush farovonligini ta'minlovchi iste'mol buyumlari yaratish va ularni o'zaro ayrboshlash bilan bog'liq muayyan mushtarak faoliyat zaminida kechadi.

Boshqacha aytganda, jamiyat biologik qonunlar emas, balki odamlarning ijtimoiy qonunlari ustuvor bo'lgan, muayyan shakllangan mushtarak birligidir.

Jamiyat - arabcha so 'z bo 'lib, jamoa, jamlangan, birlashgan degan ma'nolarni bildiradi.

Har qanday jamoa ham jamiyat bo'lavermaydi. Lekin istalgan jamiyat jamoa hisoblanadi.

Jamiyat murakkab jonli tuzilma bo'lib, muttasil o'zgarib, rivojlanib turadi.

Jamiyatni tashkil qiluvchi odamlar ko'p yoki kam, boy yoki kambag'al, teng huquqli yoki teng huquqli bo'lмаган, o'xshash yoki har xil bo'lishlari- dan qat'i nazar muayyan jamiyatning a'zolari hisoblanadilar. Ya'ni jamiyat insonsiz, inson esa jamiyatsiz mavjud bo'la olmaydi.

2. Sog'liqning qisqa muddatga yomonlashuviga yoki mehnat qobiliyatining uncha uzoq bo'lмаган muddatga yo'qolishiga olib kelmagan qasddan badanga yengil shikast yetkazish usha xarakatlar uchun ma'muriy jazo qo'llanilganidan keyin sodir etilgan bo'lsa, eng kam oylik ish haqining 25 baravarigacha miqdorda yoki 1 yilgacha ahloq tuzatish ishlari yoki 3 oygacha qamoq bilan jazolanadi. (JK, 109-modda).

109-modda. Qasddan badanga yengil shikast yetkazish

Sog'liqning qisqa muddatga yomonlashuviga yoki mehnat qobiliyatining uncha uzoq bo'lмаган muddatga yo'qolishiga olib kelmagan qasddan badanga yengil shikast yetkazish o'sha harakatlar uchun ma'muriy jazo qo'llanilganidan keyin sodir etilgan bo'lsa, —

eng kam oylik ish haqining yigirma besh baravarigacha miqdorda jarima yoki bir yilgacha axloq tuzatish ishlari yoki uch oygacha qamoq bilan jazolanadi.

Sog'liqning qisqa vaqt, ya'ni olti kundan ortiq, ammo yigirma bir kundan ko'p bo'lмаган muddatga yomonlashuviga yoki umumiy mehnat qibiliyatining uncha uzoq bo'lмаган muddatga yo'qotilishiga sabab bo'lgan qasddan badanga yengil shikast yetkazish —

eng kam oylik ish haqining yigirma besh baravaridan ellik baravarigacha miqdorda jarima yoki ikki yilgacha axloq tuzatish ishlari yoxud to'rt oygacha qamoq bilan jazolanadi.

12-BILET

1. Huquqning ob'yektiv funksiyalarini sanab bering. (Misollar keltiring)

2. Mehnat qonunchiligidagi voyaga yetmaganlarning huquqlari.

Huquq tushunchasini tushuntirish oson bo'lishi uchun huquqni biz xulq-atvor qoidalari deb ataydigan tushuncha bilan bog'liqlikda o'rghanish maqsadga muvofi qdir.

Huquq xulq-atvor normalari yoki qoidalari yig'indisidan iboratdir. Lekin bu normalar yoki qoidalari yaxlit, tartibli tizim holida namoyon bo'ladi. Ana shu tizim davlat tomonidan belgilab qo'yilgan va ijozat berilgan bo'li shi shart.

Huquq albatta davlat irodasini ifodalaydi. Huquqiy davlatda davlatning iro dasi jamiyat, xalq irodasi bilan mos tushganligi sababli bunday dav latda huquq jamiyat yoki xalq irodasini ifodalaydi deb ta'kidlash mumkin. Huquqqa oid normalar va qoidalarda bayon etilgan talablar jamiyatning bar cha a'zolari tomonidan bajarilishi majburiyidir. Ya'ni huquqqa oid normalar va xulq-atvor qoidalari umummajburiyidir. Huquq dastlab axloqiy qarashlar, qadriyatlar negizida vujud ga kelgan. Keyinchalik esa *huquqiy davlat tomonidan* o'rnatilgan yoki ma'qullangan va uning kuchi bilan himoya qilinadigan barcha uchun maj buriy xulq-atvor qoidalaringiz tizimiga aylangan.

"Huquq" atamasi ikki obyektiv hamda subyektiv huquq ma'nosida qo'llaniladi.

Obyektiv huquq – huquq normalarining yig'indisi. *Subyektiv huquq* esa ma'lum bir shaxs yoki guruhga tegishli bo'lgan huquq. Misol uchun kim ningdir uy-joyga bo'lgan yoki biror-bir mulkka nisbatan bo'lgan huquqi. Sub yektiv huquq obyektiv huquqsiz mavjud bo'lmaydi. Huquqning o'zi esa dav lat bilan uzviy bog'liqidir. Ular bir-birisiz mavjud bo'lishi mumkin

emas.

Huquq quyidagi vazifalarni bajaradi: tartibga solish, qo‘riqlash va tar biyalash. Bu esa o‘z navbatida huquq funksiyalarida namoyon bo‘ladi.

2. Mamlakatimiz Konstitutsiyasida har bir shaxs mehnat qilish, erkin kasb tanlash huquqiga ega bo‘lsa-da, O‘zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksining 77- muddasiga binoan, ishga qabul qilishga o‘n olti yoshdan ruxsat beriladi. O‘n besh yoshga to‘lgan bolalar ota-onasidan birining yoki ularning o‘rnini bosuvchi odamning yozma ravishdagi roziligi bilan, tibbiy ko‘rikdan o‘tkazilib, ishga qabul qilinadi.

Shunda ham bu ish ularning sog‘lig‘iga va axloq odobiga ziyon qilmay- digan, o‘qishlariga xalaqit bermaydigan, yengil bo‘lishi lozim.

Voyaga yetmaganlarni mehnat faoliyatiga jalb qilishdan ko‘zlangan asosiy maqsad yoshlarni mehnatga tayyorlash va ularni kasb tanlashlariga turtki bo‘lishi lozimligini e’tiborga ilish kerak. Mehnat qonunchiligiga ko‘ra ish vaqt 16 yoshdan 18 yoshgacha bo‘lgan bolalarga haftasiga 36 soatdan, 15 yoshdan 16 yoshgacha bo‘lgan o‘quvchilar uchun haftasiga 24 soatdan oshmaydigan qilib belgilanadi.

Shuningdek, o‘qishdan bo‘sh vaqtlarida ishlayotgan o‘quvchilarning ish vaqtini muddati o‘n olti yoshdan o‘n sakkiz yoshgacha bo‘lgan bolalar ish vaqtini eng ko‘p muddatining yarmidan ortib ketishi mumkin emas. Qola- versa, bolalar tungi ishlarga, ish vaqtidan tashqari ishlarga va dam olish kunlaridagi ishlarga jalb qilinmasligi lozim.

Bundan tashqari, ishni o‘qishlari bilan birga olib borayotgan voyaga yetmaganlarga ish beruvchilar zarur shart-sharoitlarni yaratib berishi kerak bo‘ladi.

Shu o‘rinda, ham o‘qib, ham mehnat qilishni xohlovchi voyaga yetmagan bolal arga mamlakatimizning mehnat qonunchiligidagi bir qancha imtiyozlar berilganligini aytib o‘tish lozim. Bulardan, qo‘srimcha ta’tilga chiqish, qisqartirilgan ish haftasi kabilarni misol qilish mumkin.

Agar umumta’lim maktablarida o‘qiyotgan bolalar haftasiga olti kun ishlasalar, ularga o‘quv yili davomida kamida o‘ttiz olti ish kuni miqdorida ta’til berilishi kerak bo‘ladi.

Ishdan ozod qilingan vaqt uchun o‘quvchilarga ish joyida oladigan o‘rtacha oylik ish haqining kamida ellik foizidan kam bo‘lmagan miqdorda haq to‘lanadi.

O‘quvchilar uchun ish haqi saqlangan holda kasb-hunar kollejlarida davlat imtihonlarini topshirish paytida yigirma ish kunidan kam bo‘lmagan ta’til beriladi.

13-BILET

1.Davlat organlari nima? (Misollar keltiring)

2.Yolg‘on guvohlik nima? Yolg‘on guvohlik qanday oqibatlarga olib keladi?

1. Davlat boshqarishini amalga oshirish maxsus idoralar tomonidan amalga oshiriladi va bu idoralar huquqshunoslik fanida davlat organlari deyiladi.

Davlat organi - qommaga nmvofiq ravishda o ‘z tizimiga, ijtimoiy hayotning muayyan sohasini boshqarish bo ‘yicha aniq belgilangan vakolatiga ega bo‘lgan davlat idorasi yoki muassasasi.

Davlat organlari quyidagi turlarga bo‘linadi:

- a) Vakillik organlari: qonun chiqaruvchi, mahalliy xalq deputatlari kengashlari;
- b) Ijroiya organlari: davlat boshlig‘i (prezident, monarx), hukumat, vazirlik va davlat qo‘mitalari, huquqni muhofaza qiluvchi idoralar (proku- ratura, ichki ishlar vazirligi va uning organlari, adliya vazirligi va boshqalar);
- d) Mahalliy ijroiya organlari (viloyat, tuman va shahar hokimliklari);
- e) Sud va konstitutsiyaviy nazorat idoralari: Konstitutsiyaviy sud, Oliy sud va uning viloyat (shahar bo‘g‘inlari).

2. 238-modda. Yolg‘on guvohlik berish

Yolg‘on guvohlik berish, ya’ni surishtiruv olib borish, dastlabki tergov yoki ishni sudda ko‘rish vaqtida guvoh yoki jabrlanuvchining bila turib, yolg‘on ko‘rsatuv berishi yoxud ekspertning bila turib noto‘g‘ri xulosa berishi, shuningdek bir tildan ikkinchi tilga bila turib noto‘g‘ri tarjima qilish —

eng kam oylik ish haqining yigirma besh baravarigacha miqdorda jarima yoki ikki yilgacha axloq tuzatish ishlari yoki olti oygacha qamoq bilan jazolanadi.

Surishtiruv olib borish, dastlabki tergov yoxud ishni sudda ko‘rish vaqtida guvoh yoki jabrlanuvchining yolg‘on ko‘rsatuv berishi yoki ekspertning yolg‘on xulosa berishi yoxud tarjimonni noto‘g‘ri tarjima qilishi uchun pora evaziga og‘dirib olish, shuningdek, ularga yoki ularning yaqin qarindoshlariga ruhiy yoki jismoniy tazyiq o‘tkazish orqali yolg‘on ko‘rsatuv berishga majbur qilish —

ikki yildan uch yilgacha axloq tuzatish ishlari yoki uch yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

Ushbu moddaning **birinchi** yoki **ikkinchi qismida** nazarda tutilgan harakatlar uyushgan guruh manfaatlarini ko‘zlab sodir etilgan bo‘lsa, —

uch yildan besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

14-BILET

1. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Senatining mutloq vakolatlarini aytib bering.

2. To‘la muomala layoqati nima va u qachon vujudga keladi?

1. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati mutlaq vakolatlariga:

- 1) O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati Raisini va uning o‘rinbosarlarini, qo‘mitalarning raislari va ularning o‘rinbosarlarini saylash;
- 2) O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining taqdimiga binoan O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudini saylash;
- 3) O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining taqdimiga binoan O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudini saylash;
- 4) O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining taqdimiga binoan O‘zbekiston Respublikasi Oliy xo‘jalik sudini saylash;
- 5) O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining taqdimiga binoan O‘zbekiston Respublikasi

Tabiatni muhofaza qilish davlat qo'mitasining raisini tayinlash hamda uni lavozimidan ozod etish;

6) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori va Hisob palatasi raisini tayinlash hamda ularni lavozimidan ozod etish to'g'risidagi farmonlarini tasdiqlash;

7) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining O'zbekiston Respublikasi Milliy xavfsizlik xizmati raisini tayinlash va uni lavozimidan ozod etish to'g'risidagi farmonlarini tasdiqlash;

8) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining taqdimiga binoan O'zbekiston Respublikasining chet davlatlardagi diplomatik va boshqa vakillarini tayinlash hamda ularni lavozimidan ozod etish;

9) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining taqdimiga binoan O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki Boshqaruving raisini tayinlash va uni lavozimidan ozod etish;

10) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining taqdimiga binoan amnistiya to'g'risidagi hujjatlarni qabul qilish;

11) O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurorining taqdimiga binoan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati a'zosini daxsizlik huquqidan mahrum etish to'g'risidagi masalalarini hal etish;

12) O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurorining, O'zbekiston Respublikasi Tabiatni muhofaza qilish davlat qo'miasi raisining, O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki Boshqaruvi raisining hisobotlarini eshitish;

13) o'z faoliyatini tashkil etish va palataning ichki tartib qoidalari bilan bog'liq masalalar yuzasidan qarorlar qabul qilish;

14) siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy hayot sohasidagi u yoki bu masalalar yuzasidan, shuningdek davlat ichki va tashqi siyosati masalalari yuzasidan qarorlar qabul qilish kiradi.

2. Muomala layoqati o'z harakatlari asosida huquqlarni amalga oshirish va yuridik majburiyatlarni bajara olish imkoniyatidir.

Muomala layoqati yosh va ruhiy salomatlik bilan bog'liq. O'zbekiston qonunlariga binoan, to'liq muomala layoqati fuqaro 18 yoshga to'lgandan so'ng boshlanadi. Lekin, ushbu qoidadan istisnolar ham mavjud. Masalan, shaxs jinoiy javobgarlikka 16 yoshdan, ayrim jinoyatlar uchun 14 yoshdan tortilishi mumkin. Boshqa bir misol: Oila kodeksi ayrim hollarda 18 yoshga to'lmasdan turib nikohdan o'tishga ruxsat beradi. Bunday fuqaro nikohdan o'tgan vaqt dan boshlab to'liq muomala layoqatiga ega bo'ladi.

15-BILET

1. Huquqbazarlik va uning turlari.

2. 14 yoshdan 18 yoshgacha bo'lgan voyaga yetmaganlarning huquqlarini aytib bering.

1. Shaxslar ma'lum huquqiy qoidalarga, huquq normalariga amal qiladilar. Bu qoidalarga amal qilmaslik, o'rnatilgan huquqiy normalarning buzilishiga olib keladi. Bu esa huquqbazarlik deb ataladi.

Huquqbazarlik degandajamiyatda o'rnatilgan va qonunchilik orqali belgilangan tartib yoki umuman ijtimoiy yashash qoidalarni buzish tushuniladi.

Huquqbazarlik har xil shakllarda namoyon bo'ladi. Huquqbazarlikning u yoki bu shaklda namoyon bo'lishi uning xususiyatlariga bog'liqdir. Huquqbazarlik shakllariga jinoyat, nojo'ya harakat, intizomni buzish kabi xatt-harakatlarni keltirish mumkin. Huquqbazarlik - o'z xatti-harakatini tushunadigan va unga javob bera oladigan shaxsning huquqqa zid xatti-harakatidan kelib chi-quvchi aybidir.

Huquqbazarlikning quyidagi belgilari mavjud: ijtimoiy xavflilik; huquqqa zidlik; ayblilik; jazoga loyiqlik.

Ijtimoiy xavflilik shundan iboratki, bunda huquqbazar jamiyatning qadriyatlariga tajovuz qiladi,

inson hayotiga suiqasd qiladi, davlat va boshqa insonlarga zarar keltiradi, ularning mol-mulkini nobud qiladi hamda noxush hodisalar keltirib chiqarib, jamiyat a'zolari manfaatiga zarar keltiradi. O'z oilasi, ota-onasi, jamoasi, yor-u birodarlarini qiyin, uyatli ahvolga solib qo'yadi. Eng yomoni u o'z kelajagini barbod qiladi.

Huquqqa zidlik — huquqbuzarning qonun yoki huquq normalari belgilab qo'ygan majburiy talablarini buzishidir.

Ayblilik yuqorida ta'kidlanganidek, o'z xatti-harakatini tushunadigan va unga javob bera oladigan insonning huquqqa zid, qonun talablariga qarshi xatti-harakatidan kelib chiquvchi aybidir. Ayblilik qasddan yoki ehtiyotsizlik oqibatida sodir bo'ladi. Inson inson sifatida dunyoga kelgan ekan, uning oldida doimo ikki yo'l - huquqiy normalarga, qonun talablariga vijdonan yoki majburiy bo'ysungan holda o'z kelajagini yaratish, jamiyat uchun, o'z xalqi uchun ijtimoiy foyda keltirish. Ikkinci yo'l esa hayoti davomida huquqqa xilof, huquqiy norma va qonun talablarini mensimasdan, bo'ysunmasdan yashash. Aybli harakat qilish, jamiyatga zarar yetkazishdir.

Jazoga loyiqlik — bu har qanday huquqbazarlik sodir etgan shaxsning vakolatli davlat organi tomonidan javobgarlikka tortilishi, jazo esa huquqbazarlik sodir etgan shaxsga nisbatan qo'llaniladigan, huquqbuzarni muayyan huquq va erkinliklardan mahrum qilishdan iborat majburlov chorasidegani.

Yuqorida aytib o'tilganidek, jamiyat uchun xavfli bo'lgan har qanday qilmish huquqbazarlik deyiladi. Huquq normalari barcha ijtimoiy munosabatlarni tartibga soladi. Huquqbazarlik odatda 4 guruhga bo'linadi: intizomiy huquqbazarlik; fuqarolik huquqbazarligi; ma'muriy huquqbazarlik; jinoiy huquqbazarlik.

Intizomiy huquqbazarlik — xizmat burchini bajarib turganda har qanday mehnatda majburiy bo'lgan mehnat tartib-qoidalarining va rahbar likka bo'ysunish tamoyillarining buzilishi. Masalan, ishga, o'qishga kech qolish; ishga yoki o'qishga sababsiz kelmaslik yoki sababsiz ketib qolish; ishga mast holda, spirtli ichimliklar, narkotik moddalar iste'mol qilgan holda kelish va boshqalar.

Jinoyat - jamiyat uchun xavfli bo 'Igan qilmish (harakat yoki harakatsizlik).

Fuqarolik huquqbazarligi — insonlarning mulkiga yoki shaxsiga qarshi qonunga xilof harakat (yoki harakatsizlik) natijasida yetkazilgan zarar. Masalan, bir shaxsdan qarz olib, uni vaqtida qaytarmaslik; shartno- malarni, majburiyatlarni bajarmaslik va boshqalar.

Jinoiy huquqbazarlik — jinoyat sodir etish, ya'ni o'g'rilik, talonchilik, odam o'ldirish, ichki ishlar xodimiga qarshilik ko'rsatish va boshqalar.

Ma'muriy huquqbazarlik — qonunga binoan ma'muriy javobgarlikka tortish nazarda tutilgan, fuqarolarga, tabiiy muhitga nisbatan (qasddan yoki ehtiyotsizlikdan) sodir etilgan harakat yoki harakatsizlik. Masalan, mayda bezorilik; yo'l harakati va transport vositalaridan foydalanish qoidalari; pasport tizimi va qayd etish qoidasi (harbiy va pasportni ro'yxatdan o'tka- zish qoidalari); elektr energiyasidan foydalanish qoidalarni buzish, atrof- muhitni, tarixiy va madaniy yodgorl iklarni muhofaza qilish sohasidagi hu quq buzarliklarni olish mum kin.

Huquqbazarlik tushunchasini chuqurroq o'rganish uchun huquqbu- zarl ikning obyekti va subyektini farqlay olishga o'rganishimiz lozim.

Huquqbazarlik obyekti — huquq bilan tartibga solinadigan va muho- faza qilinadigan ijtimoiy munosabatlar. Ijtimoiy munosabatlar o'zi nima,

degan savolga quyidagicha javob berish mumkin. Odamlar ijtimoiy hayotda o'z xatti-harakatlariiga javob berishga majburlar. Ular ijtimoiy hayotda bir-birlari bilan o'zaro munosabatga kirishadilar. Aynan mana shu munosabatlar — ijtimoiy munosabatlar.

2. 14 yoshdan 18 yoshgacha bo'lgan voyaga yetmaganlar ota-onalari, farzandlikka oluvchilar yoki homiyalarining yozma roziliklarisiz quyidagi- larni mustaqil amalga oshirishga haqli:

- o'z ish haqi, stipendiyasi va boshqa daromadlarini tasarruf etish;

- fan, adabiyot yoki san‘at asarining, ixtironing yohud o‘z intellektual faoliyatining qonun bilan qo‘riqlanadigan (boshqa natijasi) mualliflik hu qu qini amalga oshirish;
- qonunga muvofiq kredit muassasalariga omonatlar qo‘yish va ularni tasarruf etish;
- mayda maishiy bitimlarni, tekin manfaat ko‘rishga qaratilgan, notarial tasdiqlanishni yoki davlat ro‘yxatidan o‘tkazishni talab qilmaydigan bitimlar, qonuniy vakil yoki uning roziligi bilan uchinchi shaxs tomo- nidan biror bir maqsad yoki erkin tasarruf etish uchun berilgan mablag‘larni tasarruf etish borasidagi bitimlar.

yoshdan 18 yoshgacha bo‘lgan voyaga yetmaganlar yuqoridagilarga muvofiq o‘zlari tuzgan bitimlar bo‘yicha mustaqil ravishda mulkiy javobgar bo‘ladilar.

16-BILET

1. Oila qonunchiligidida voyaga yetmaganlarning huquq va majburiyatları.
2. Emansipatsiya nima? Misollar keltiring.

1. “Ota-onalar o‘z farzandalarini voyaga yetgunlariga qadar boqish va tarbiyalashga majburdirlar.

Davlat va jamiyat yetim bolalarni va ota-onalarining vasiyligidan mahrum bo‘lgan bolalarni boqish, tarbiyalash va o‘qitishni ta’minlaydi, bolalarga bag‘ishlangan xayriya faoli- yatlarini rag‘batlantiradi”.

64- modda.

Bola manfaatlariga zid bo‘lgan holatlardan tashqari, har bir bola oilada yashash va tarbiyalanish, o‘z ota-onasini bilish, ularning g‘amxo‘rligidan foydalanish, ular bilan birga yashash huquqiga ega.

Ayrim sabablarga ko‘ra bolaning ota-onasi bo‘lmaganda uning oilada tarbiyalanish huquqi vasiylik va homiylik organi tomonidan ta’minlanadi.

Voyaga yetmagan bola o‘z huquqi va qonuniy manfaatlarini himoya qilish huquqiga ega. Bolaning huquqi va qonuniy manfaatlari uning ota- onasi, ota-onasi yo‘q bo‘lsa, ota-onasining o‘rnini bosuvchilar, vasiylik va homiylik idoralari, prokuratura, sud tomonidan amalga oshiriladi.

Voyaga yetmagan bolaning hayoti yoki sog‘lig‘iga xavf tug‘ilganligidan, uning huquqi va qonuniy manfaatlari buzilganligidan xabardor bo‘lgan shaxs 1 ar bu haqda bola ayni paytda yashab turgan joydagи vasiylik va homiylik ik organiga ma’lum qilishi shart. Shunday ma’lumotlarni olgach, vasiyl ik va homiylik organi bolaning huquqi va qonuniy manfaatlarini himoya qilish yuzasidan zarur choralar ko‘rishi shart bo‘ladi. Ota-ona o‘z bolalarining qonuniy vakillari hisoblanadilar hamda har qanday jismoniy va yuridik shaxslar bilan bo‘ladigan munosabatlarda, shu jumladan, sudda alohida vakolatlarsiz ularning huquq va manfaatlarini himoya qiladilar.

Oilada voyaga yetmagan bolaning manfaatlariga taalluqli har qanday ma- sala hal qilinayotganda bola o‘z fikrini ifoda qilishga, shuningdek, har qanday sud muhokamasi yoki ma’muriy muhokama davrida so‘zlashga haqlidir.

Har qanday ota-ona o‘z farzandlariga o‘zaro kelishib, yoki yaqin qarin- dosh-urug‘lari maslahati bilan ota-onasining ismiga ko‘ra, yoki o‘zlari xoh- lagan ismni qo‘yishlari mumkin. Odatda, bolaning familiyasi ota-onaning familiyasiga qarab belgilanadi. Agar ota-ona turli familiyalarda bo‘lsa, ularning kelishuviga binoan bolaga otasining yoki onasining familiyasi berilishi mumkin. Ota-onaning xohishiga ko‘ra, bolaga milliy an’analarga ko‘ra ota yoki ona tomonidan boboning ismi bo‘yicha familiya berilishi mumkin.

“Voyaga u etgan, mehnatga layoqatli farzandlar o‘z ota-onalari I haqida g‘amxo‘rlik qilishga majburdirlar”.

66-

modda

Ota-ona hayotligida bolalar ularning mol-mulkiga nisbatan mulkdor bo‘lish huquqiga ega emas.

Shuningdek, ota-onam voyaga yetmagan bolalarning mol-mulkiga egalik qilish huquqiga ega emas. Voyaga yetmagan bola o‘z ota-onasidan yoki boshqa insonlardan qonun doirasida ta’minot olishga haqli. Bunda bolaga tegishli har qanday mablag‘, xoh u pensiya bo‘lsin, xoh boshqa turdag'i nafaqa bo‘lsin, uning ota yoki onasi tomonidan uning ta’minoti, ta’lim-tarbiya olishi uchungina sarflanishi kerak bo‘ladi.

Qolaversa, ota-onam va bolalarning alohida-alohida mulki bo‘lishi ham mumkin. Birga yashab turganda ular bir-birlarining roziligi bilan bunday mulkka egalik qilishlari va ulardan foydalanishlari mumkin.

Va niyoyat, voyaga yetmagan bolalar qonunda belgilangan tartibda hadya, meros tariqasida olgan mol-mulki, shuningdek, shaxsiy mehnati va tadbirkorlik faoliyat natijasida ortirgan mol-mulki ularning xususiy mulki hisoblanadi.

Xuddi shu tariqa, voyaga yetmaganlarning shaxsiy foydalanishdagi buyumlari (kiyim-kechak, turli ish qurollari, o‘quv anjomlari va boshqalar) ularning xususiy mulki hisoblanadi.

2. 16 yoshga to‘lgan voyaga yetmagan shaxs qonunda ko‘rsatilgan shart- lar asosida ishlayotgan yoki tadbirkorlik faoliyat bilan shug‘ullanayotgan bo‘lsa, u sud qarori bilan to‘la muomalaga layoqatli deb e’lon qilinishi mumkin. Buni fuqaroviylar huquqda emansipatsiya deb yuritiladi. Bunday holda ota-onam, farzandlikka oluvchilar va homiy emansipatsiya qilingan voyaga yetmaganning majburiyatlar bo‘yicha, xususan, u yetkazgan zarar oqibatida kelib chiqqan majburiyatlar bo‘yicha javobgar bo‘lmaydilar.

Emansipatsiya - lotincha “emancipatio” so‘zidan olingan bo‘lib, huquqlarda tenglashish degan ma’noni anglatadi.

Voyaga yetgunga qadar qonuniy asosda nikohdan o‘tgan fuqaro nikohdan o‘tgan vaqt dan e’tiboran to‘la hajmda muomala layoqatiga ega bo‘ladi. Nikoh tuzish natijasida ega bo‘lingan muomala layoqati o‘n sakkiz yoshga to‘imasdan turib nikoh bekor qilingan taqdirda ham to‘la saqlanib qoladi.

Nikoh haqiqiy emas deb topilganida sud voyaga yetmagan er (xotin) sud belgilagan paytdan boshlab to‘la muomala layoqatini yo‘qotganligi haqida qaror qabul qilishi mumkin.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi, Qoraqolpog‘iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyat, tuman, shahar hokimliklari huzurida Voyaga yetmaganlar ishlari bo‘yicha komissiyalar tuzilgan.

17-BILET

1. O‘zbekiston Respublikasida qonun manbalari.
2. Qisman muomala layoqati deganda nima tushuniladi va u qachondan beriladi?
1. Ma’lumki, qonunlar va qonunosti hujjatlar, eng avvalo, ijtimoiy muno- sabatl arni huquqiy tartibga solib turuvchi asosiy vositalardir. Shuning uchun ham O‘zbekiston Respublikasining huquq manbalarini o‘rganishni qonunlardan boshlash mantiqan to‘g‘ri bo‘lar edi.

Ammo, O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligiga ko‘ra, qonunning mamlakat ichidagi va xalqaro qoidalari o‘rtasida tafovut bo‘lgan hollarda xalqaro shartnomalar yoki bitimlar ustuvor hisoblanadi.

Shuning uchun ham, O‘zbekistonning huquqiy manbalarini o‘rganishni xalqaro huquq hujjatlaridan boshlashimiz tabiiy.

Xalqaro huquqning umume’tirof etilgan prinsiplari va normalari hamda O‘zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari O‘zbekistonning eng birinchi huquq manbalaridir.

Xalqaro huquqning umume’tirof etgan prinsiplari va normalari - xalqaro huquqning asosiy qoidalari bo‘lib, ularni xalqaro huquqning barcha subyektlari tan olgan va ularni bajarishga majburdirlar. Davlat suverenitetini hurmat qilish, zo‘rlik ishlatmaslik, davlatning hududiy yaxlitligini tan olish, nizolarni tinch yo‘l bilan hal etish, ichki ishlarga aralashmaslik, xalqlarning teng huquqliligi, insonning huquq va erkinliklarini hurmat qilish, davlatlar

o‘rtasidagi hamkorlik, xalqaro huquq bo‘yicha majburiyatlarni bajarish ana shul ar j uml asi dandir.

1995- yilda “O‘zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari to‘g‘risidagi qonuni” qabul qilingan.

Xalqaro shartnoma xalqaro huquqning ikki yoki undan ortiq subyekti qabul qilgan bitimdir. U tomonlarning huquq va majburiyatlarini belgilay- digan, o‘zgartiradigan yoki bekor qiladigan hujjatdir. O‘zbekiston Respublikasi siyosiy, iqtisodiy, huquqiy va maxsus masalalar bo‘yicha bir necha ming shartnoma tuzgan.

1. O‘zbekiston Respublikasi qonunlarini quyidagi guruhlarga bo‘lish mumkin: Konstitutsiya - Asosiy qonun;
2. konstitutsiyaviy qonun;
3. qonun;
4. Qoraqalpog‘iston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlari.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi **davlat hokimiyatining** tashkil etilishini belgilaydi, konstitutsiyaviy tuzum asoslarini, insonlar va fuqarolarning huquq va erkinliklarini mustahkamlaydi. Konstitutsiya amaldagi qonunlar uchun yuridik asosdir. Konstitutsiya qoidalari boshqa normativ hujjatlarda rivojlantiriladi va aniqlashtiriladi. Shuni ham aytib o‘tish kerakki, Qoraqalpog‘iston Respublikasi O‘zbekiston Respublikasi tarkibida o‘z Konstitutsiyasiga ega bo‘lib, uning qoidalari O‘zbekiston Konstitutsiyasiga zid kelmasligi kerak.

Konstitutsiyaviy qonunlar Konstitutsiyaga o‘zgartish va qo‘srimcha- lar kirituvchi qonunlardir. Ushbu hujjat uchun Oliy Majlisda ularni qabul qil ishning oddiy qonunlarga nisbatan murakkabroq tartib-qoidalari belgilangan. Ular, parlament a’zolari umumiylar tarkibining uchdan ikki qismi ovozi bilan qabul qilinadi.

Qonunlar, o‘z navbatida, kodekslashtirilgan va joriy qonunlarga bo‘linadi. **Kodekslashtirilgan qonunlarga** kodekslar kiradi. **Kodeks** - mantiqiy tizimlashtirish xususiyatiga ega qonun bo‘lib, o‘zida ijtimoiy munosabatlarning ma’lum bir sohasini batafsil tartibga soluvchi normalarni birlashti- radi. Masalan, Fuqarolik kodeksi, Jinoyat kodeksi, Mehnat kodeksi, Soliq kodeksi, Bojxona kodeksi va h.k.

Qoraqalpog‘iston Respublikasi qonunlari Qoraqalpog‘istonning hududida ijro etilishi shart.

Qonun vaqt bo‘yicha quyidagi tartibda kuchga kiradi:

- 1) rasman e’lon qilinganidan ma’lum muddat o‘tgach;
- 2) qonunda yoki maxsus hujjatda ko‘rsatilgan vaqtidan boshlab.

Qonun vaqt bo‘yicha quyidagi tartibda kuchini yo‘qotadi:

- 1) qonunning o‘zida ko‘rsatilgan muddat tugagan bo‘lsa;
- 2) ushbu qonun bekor qilinishi natijasida.

Qonunning orqaga qaytish kuchi amalda kam qo‘llaniladi. O‘zbekistonda jinoyat yoki ma’muriy javobgarlikni yengillashtiruvchi qonunlar ayrim hollarda orqaga qaytish kuchiga ega bo‘lishi mumkin

Qoraqalpog‘iston Respublikasining qonunlari uning hududidagina amal qiladi.

Qonun shaxslarga nisbatan amal qiladi, ya’ni qonunlar ushbu hududdagi barcha subyektlar, ya’ni fuqarolar, yuridik shaxslar, davlat organlari, kor- xonalar, muassasalar va tashkilotlar uchun majburiydir.

2. 16 yoshga to‘lgan voyaga yetmagan shaxs qonunda ko‘rsatilgan shart- lar asosida ishlayotgan yoki tadbirkorlik faoliyati bilan shug‘ullanayotgan bo‘lsa, u sud qarori bilan to‘la muomalaga layoqatli deb e’lon qilinishi mumkin. Buni fuqaroviylar huquqda emansipatsiya deb yuritiladi. Bunday holda ota-onalari, farzandlikka oluvchilar va homiy emansipatsiya qilingan voyaga yetmaganning majburiyatları bo‘yicha, xususan, u yetkazgan zarar oqibatida kelib chiqqan

majburiyatlar bo'yicha javobgar bo'lmaydilar.

Emansipatsiya - lotincha "emancipatio" so'zidan olingan bo'lib, huquqlarda tenglashish degan ma'noni anglatadi.

Voyaga yetgunga qadar qonuniy asosda nikohdan o'tgan fuqaro nikohdan o'tgan vaqt dan e'tiboran to'la hajmda muomala layoqatiga ega bo'ladi. Nikoh tuzish natijasida ega bo'lingan muomala layoqati o'n sakkiz yoshga to'imasdan turib nikoh bekor qilingan taqdirda ham to'la saqlanib qoladi.

Nikoh haqiqiy emas deb topilganida sud voyaga yetmagan er (xotin) sud belgilagan paytdan boshlab to'la muomala layoqatini yo'qotganligi haqida qaror qabul qilishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi, Qoraqolpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyat, tuman, shahar hokimliklari huzurida Voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha komissiyalar tuzilgan.

18-BILET

1. Huquqiy munosabat va uning turlari.
2. O'qotar quroq, o'q-dorilar, portlovchi moddalar yoki portlatish qurilmalarini qonunga xilof ravishda saqlaganlik uchun qonunda qanday jazo belgilangan?

1. Ijtimoiy munosabatlardan jamiyatning moddiy va ma'naviy hayotida ro'y beradigan munosabatlardan bo'lganligi tufayli mutanosib ushbu ijtimoiy munosabatlarni huquqiy mazmun bilan munosib ravishda to'ldiradi. Masal an, jismoniy va yuridik shaxslarning tadbirkorlik faoliyati jarayonida tabiat- ga bo'lgan moddiy munosabatlari ekologik huquq tomonidan, iqtisodiy munosabatlardan aksariyat hollarda yuridik mulk huquqi yoki tadbirkorlikka oid huquqiy normalar orqali, siyosiy munosabatlardan esa Konstitutsiya orqali tartib ga solinadi.

Milliy, diniy, oilaviy va davlatlararo munosabatlardan kabi ijtimoiy munosabatlardan ham huquq orqali tartibga solinadi.

Huquqiy munosabat, tuzilishiga ko'ra obyekt, subyekt kabi elementlarni o'z ichiga oladi.

Misol uchun, Ravshan do'kondan umumiy daftar va rangli qalam sotib olmoqchi. Bu yerda umumiy daftar va rangli qalam huquqiy munosabatning obyekti hisoblanadi. Ravshan esa huquqiy munosabatning subyektidir.

Huquqiy munosabatning yana bir tarkibiy elementi bu huquqiy munosabat mazmunidir.

Mazmun o'z navbatida subyektiv huquq va yuridik majburiyatni o'z ichiga oladi. Huquqiy munosabatlardan mazmuni bu huquqiy munosabat subyektlarining o'z huquq va majburiyatlarini amalga oshirish bo'yicha aniq harakatlaridir. Masalan, do'konda choy sotib olish paytidagi huquqiy munosabat mazmuni - bu sotuvchining choyni berishi va xaridorning pul to'l ashi bo'lib, bu yerda sotuvchi choy berayotganida o'z majburiyatini bajardi va pul olish huquqiga ega bo'ldi. Va aksincha, xaridor choyni olar ekan o'zining choy olishga bo'lgan huquqidani foydalandi va pul berish majburiyatiga ega bo'ldi.

Huquqiy munosabatlardan subyektlar o'rtasidagi munosabatlarning yuridik shakli bo'lib, uning yordamida davlat va qonun talablariga binoan ijtimoiy munosabat ishtirokchilari xulq-atvorini me'yorlab beradi.

Huquqiy munosabatlarda ishtirok etuvchilar, ya'ni subyektlar huquq layoqatiga hamda muomala layoqatiga ega bo'lishlari talab etiladi.

Huquqiy munosabat— uning ishtirokchilari o'rtasidagi huquqiy

(yuridik) aloqalar bo'lib, ularning o'zaro huquq va majburiyatlarida namoyon bo'ladi.

Yangi tug'ilgan chaqaloq ham har xil huquqlarga, masalan, tibbiy yor-dam olish, turar joyga, o'z ismi, familiyasiga ega bo'lish huquqlariga ega. Aqli zaif va ruhiy kasallar ham huquqiy layoqatga ega. Ular ham yashash, davolanish, nafaqa olish, mulkdor bo'lish huquqiga egadirlar.

Ayrim vaqtida hali tug'ilmanan bola ham huquqiy layoqatga ega. U merosxo'r bo'la oladi.

- Huquqiy munosabat ishtirokchilarining harakati nimaga qaratilgan bo'lsa, ushbu narsa

huquqiy munosabatlarning obyekti hisoblanadi.

Huquqiy munosabatlarning ishtirokchilari, ya'ni huquq va majburiyat egalari huquqiy munosabatlarning subyektlari hisoblanadilar.

Huquq layoqati, asosan, kishining tug'ilishi bilan vujudga keladi va vafot etishi bilan tamom bo'ladi.

Muomala layoqati o'z harakatlari asosida huquqlarni amalga oshirish va yuridik majburiyatlarni bajara olish imkoniyatidir.

Muomala layoqati yosh va ruhiy salomatlik bilan bog'liq. O'zbekiston qonunlariga binoan, to'liq muomala layoqati fuqaro 18 yoshga to'lgandan so'ng boshlanadi. Lekin, ushbu qoidadan istisnolar ham mavjud. Masalan, shaxs jinoiy javobgarlikka 16 yoshdan, ayrim jinoyatlar uchun 14 yoshdan tortilishi mumkin. Boshqa bir misol: Oila kodeksi ayrim hollarda 18 yoshga to'imasdan turib nikohdan o'tishga ruxsat beradi. Bunday fuqaro nikohdan o'tgan vaqt dan boshlab to'liq muomala layoqatiga ega bo'ladi. Huquq manbai davlat irodasini muayyan huquqiy-normativ hujjatlar, qonun normalarida ifodalash, bayon qilish usuli va shaklidir. Huquqshunoslik fanida huquq manbalarining quyidagi to'rt shakli e'tirof qilingan:

Huquqiy odad — bu jamiyat a'zolari tomonidan uzoq vaqt qo'llanilishi, doimiy takrorlanishi natijasida jamiyat tomonidan qabul qilingan xulq-atvor normasiga aylangan va keyinchalik davlat tomonidan tasdiqlangan qoidaga aytildi. Huquqiy odad qadimgi davrlarda asosiy huquq manbai hisoblangan. Hozirgi paytda ham ayrim davlatlarda, masalan, Buyuk Britaniyada mavjud.

2. O'qotar qurol, o'q dorilar, portlovchi moddalar portlatish qurilmalarini o'g'rilik yoki firibgarlik yo'li bilan qonunga xilof ravishda egallash 3 yilgacha ahloq tuzatish ishlari yoki

2 yildan 6 yilgacha ozodlikni cheklash yohud 5 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi. (JK, 247-modda).

O'qotar qurol, o'q-dorilar, portlovchi moddalar, portlatish qurilmalarini o'g'rilik yoki firibgarlik yo'li bilan qonunga xilof ravishda egallash -

uch yilgacha axloq tuzatish ishlari yoki besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi. (O'zR 29.08.2001 y. 254-II-son Qonuni tahriridagi sanksiya)

O'sha harakat:

a) takroran;

b) bir guruh shaxslar tomonidan oldindan til biriktirib;

v) o'zlashtirish, rastrata qilish yoxud mansab mavqyeini suiiste'mol qilish yo'li bilan;

g) talonchilik;

d) tamagirlik yo'li bilan sodir etilgan bo'lsa, -

besh yildan o'n yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi. (O'zR 29.08.2001 y. 254-II-son Qonuni tahriridagi sanksiya)

O'sha harakat:

a) bosqinchilik yo'li bilan;

b) o'ta xavfli retsidivist tomonidan;

v) uyushgan guruh tomonidan yoki uning manfaatlarini ko'zlab sodir etilgan bo'lsa, -

o'n yildan yigirma yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi. (O'zR 29.08.2001 y. 254-II-son Qonuni tahriridagi sanksiya)

19-BILET

1. DXX (Davlat xavfsizlik xizmati) va uning vazifalari

2. Bosqinchilik va uning oqibatlari.

O'zbekiston Respublikasi Davlat xavfsizlik xizmati huquqni muhofaza qiluvchi organlar tizimining muhim bo'g'inidir. U O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyaviy tizimi, suvereniteti, hududiy yaxlitligi manfaatlarini tashqi va ichki tahdidlardan himoya qiluvchi

vakolatli organ sifatida faoliyat yuritadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2018- yil 14- martdagи “O‘zbekiston Respublikasining davlat xavfsizlik tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni bilan O‘zbekiston Respublikasi Milliy xavfsizlik xizmati O‘zbekiston Respublikasi Davlat xavfsizlik xizmatiga aylantirildi. Bunda har qanday, hatto kichik ko‘lamdagi muammo ham mamlakatning milliy xavfsizligiga dahli bordek bu maxsus xizmat masalalari doirasiga kiritilishi va uning vakolatlarini haddan tashqari kengaytirib yuborilishiga yo‘l qo‘ymaslik farmonda nazarda tutilgan muhim jihatlardandir. Davlat xavfsizlik xizmati davlat ahamiyatidagi haqiqiy tahdidlarnigina o‘z vakolat doirasida deb qarashi hamda ularning oldini olish, aniqlash va ularga qarshi kurashishni o‘zining maqsad va vazifasiga aylantirishi bu farmonda belgilab qo‘yilgan. Ya’ni, ushbu farmon xavfsizlik xizmati sohasidagi tub islohotlarga asos soldi deb aytsa bo‘ladi.

O‘zbekiston Respublikasi Davlat xavfsizlik xizmati 2018- yil 5- aprelda qabul qilingan “Davlat xavfsizlik xizmati to‘g‘risida”gi qonun asosida faoliyat yuritadi.

O‘zbekiston Respublikasi Davlat xavfsizlik xizmati quyidagi vazifalarni amalga oshiradi: mamlakat davlat xavfsizligi va manfaatlarni tashqi va ichki tahdidlardan himoya qilish. Bu sohadagi qonunbuzarliklarning oldini olish, aniqlash va barham berish. Bu borada razvedka va kontrrazvedka faoliyatini amalga oshirish;

mamlakat davlat chegaralarini qo‘riqlash va himoya qilish;

davlat xavfsizligiga va manfaatlari tahlid solishi mumkin bo‘lgan millatlararo irqiy va diniy adovatga sabab bo‘lishi mumkin bo‘lgan buzg‘unchilik faoliyatining oldini olish, aniqlash va barham berish;

terrorizm, ekstremizm, uyushgan jinoyatchilik kabi illatlarning oldini olish, aniqlash va barham berish;

qurol-yarog‘, giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalarning noqonuniy muomalasiga qarshi kurashish;

davlat siri bilan bog‘liq joylarda bu sirlarning saqlanishi, maxsus aloqa hamda axborot xavfsizligini ta‘minlash ustidan nazoratni amalga oshirish;

davlat manfaatlari va xavfsizligiga xavf tug‘dirishi mumkin bo‘lgan korrupsiyaga qarshi kurash olib borish;

iqtisodiy, ilmiy-texnikaviy, ijtimoiy, tarixiy-madaniy, ma’naviy sohalarda davlat manfaatlari va xavfsizligi bilan bog‘liq hamda o‘z vakolatlari doirasida bo‘lgan faoliyat bilan shug‘ullanish.

164-modda. Bosqinchilik

Bosqinchilik, ya’ni o‘zganining mol-mulkini talon-toroj qilish maqsadida hujum qilib, hayot yoki sog‘liq uchun xavfli bo‘lgan zo‘rlik ishlatib yoxud shunday zo‘rlik ishlatish bilan qo‘rqitib sodir etilgan bo‘lsa, -

besh yildan sakkiz yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

Bosqinchilik:

- a) qurol yoki qurol sifatida foydalanish mumkin bo‘lgan boshqa narsalarni ishlatib;
- b) bir guruh shaxslar tomonidan oldindan til biriktirib;
- v) ancha miqdordagi mulkni talon-toroj qilish bilan bog‘liq holda sodir etilgan bo‘lsa, - sakkiz yildan o‘n yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

Bosqinchilik:

- a) takroran, xavfli retsidivist yoki ilgari ushbu Kodeksning 242-moddasida nazarda tutilgan jinoyatni sodir etgan shaxs tomonidan;
- b) ko‘p miqdorda;
- v) uy-joyga, omborxona yoki boshqa binolarga g‘ayriqonuniy ravishda kirgan holda;
- g) badanga og‘ir shikast yetkazgan holda sodir etilgan bo‘lsa, - o‘n yildan o‘n besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

Bosqinchilik:

- a) juda ko‘p miqdorda;
- b) o‘ta xavfli retsidivist tomonidan;
- v) uyushgan guruh tomonidan yoki uning manfaatlarini ko‘zlab sodir etilgan bo‘lsa, - o‘n besh yildan yigirma yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

20-BILET

1. O‘zbekiston Respublikasidagi huquq sohalari to‘g‘risida gapirib bering.

2. 18 yoshga to‘limgan, voyaga yetmaganlarning huquqlarini aytib bering.

1. Har qanday jamiyatda shu jamiyat a’zolarining huquq va erkinliklarini ta’minalash uchun ma’lum bir huquq tizimi zarur. Bu tizim turli-tuman, lekin o‘zaro mustahkam aloqada bo‘lgan huquq normalari yig‘indisidan iborat bo‘ladi.

Huquq tizimi - bu jamiyatdagi mavjud huquq normalarining bir butun voqelik sifatida harakatlanishi, huquq normalari va sohalarini muayyan izchillikda, o‘zaro uzviy aloqadorlikda joylanishi.

Qaysi huquq normasini qaysi obyektga nisbatan ishlatish lozimligini aniqlashtirish uchun ularni turlarga ajratish lozim. Huquq tizimi, avvalambor, huquq tarmoqlari (sohalar) deb nomlanuvchi alohida tarmoqlarga ajra- tiladi. Bunda, davlatdagi ijtimoiy munosabatlarning xilma-xilligi e’tiborga olinadi. Aynan shu munosabatlar huquqiy tartibga solish (boshqaruv)ning predmetini tashkil qiladi. Huquqiy tartibga solish (boshqarish) usuli esa, huquqning ijtimoiy munosabatlarga ta’sir ko‘rsatishga yordamlashadigan yo‘llari, usullari, vositalarining yig‘indisidir.

Ijtimoiy munosabatlarning mehnat munosabatlari, ijtimoiy ta’midot, mo- liya va hokazolar kabi turlari alohida huquqiy normalar orqali tartibga solinadi.

Bu huquq tarmoqlaridan ayrimlarini tavsiflaylik:

- Konstitutsiyaviy huquq sohasi - bu huquq tarmog‘i huquq tizimidagi eng asosiy huquq sohasi. Chunki, unda huquqning bosh tamoyillari, davlat- ning huquqiy qiyofasi belgilab beriladi. Konstitutsiyaviy huquq tomonidan davlat, jamiyat va shaxslar o‘rtasidagi munosabatlar tartibga solinadi. Unda davlat suvereniteti, davlatning siyosiy, boshqaruv shakli, ma’muriy-hududiy tuzilishi, davlat organlarining huquqiy maqomi, insonlarning asosiy huquq va erkinliklari, jamiyatning o‘ziga xos xususiyatlari kabi muhim masalalar mustahkamlangan.

- Mehnat huquqi sohasi orqali - korxonalar, tashkilotlar va ularning xodimlari o‘rtasidagi mehnat munosabatlari tartibga solinadi.

- Fuqarolik huquqi sohasi orqali - mulk bilan aloqador hamda nomulkiy munosabatlar tartibga solinadi.

- Oila huquqi sohasi orqali - oiladagi, oila va nikoh bilan bog‘liq munosabatlar tartibga solinadi.

- Ekologiya huquqi sohasi orqali - tabiatni muhofaza qilish jarayonida yuzaga keladigan munosabatlar tartibga solinadi.

- Jinoyat huquqi sohasi orqali - qanday xatti-harakatlar jamiyat uchun xavfli ekanligi belgilanadi, ularni sodir etganlar qanday jazolanishi va bu borada yuzaga keladigan barcha munosabatlar tartibga solinadi.

Protsessual huquqlar sudlarning faoliyatini tartibga soladi va qaysi tar- moqqa oid huquqiy masalalarni ko‘rayotganligiga qarab yuqorida sharhda keltirilgan 3 ta turga bo‘linadi:

- Fuqarolik-protsessual huquq normalari sudlarning fuqarolik, oilaviy, mehnat, yer bilan bog‘liq va moliyaviy munosabatlar kabi bir qator sohalar- dagi faoliyatini tartibga soladi. Ya’ni, shu sohalarga oid ishlar ko‘rilayotgan bo‘lsa, sudlar fuqarolik-protsessual qonunchilikka asosan ish ko‘radilar.

- Iqtisodiy protsessual huquqida ham yer, agrar, moliyaviy, ekologiya sohalariga oid huquqiy munosabatlarni sudlar orqali yechish ko‘zda tutilgan. Agar fuqarolik-protsessual

huquqida fuqarolar jismoniy shaxslar o‘rtasidagi munosabatlar o‘z aksini topsa, iqtisodiy protsessual huquqda xo‘jaliklararo mulkiy nizolarni hal etish nazarda tutilgan.

Jinoyat-protsessual huquq sudlov, tergov, prokuratura organlarining jinoyat ishlarini tergov qilish va sudda ko‘rib chiqish faoliyatini tartibga soladi.

Yuqorida atalgan tarmoqlar davlatning ichki huquq tizimini tashkil qiladi. Bundan tashqari xalqaro huquq tizimi ham mavjud bo‘lib, bu huquq tizimi normalari davlatlar, xalqaro tashkilotlar va boshqa subyektlar o‘rtasidagi huquqiy munosabatlarni tartibga soladi.

Xalqaro huquq tizimi quyidagi tarmoqlarni o‘z ichiga oladi: xalqaro ommaviy huquq, xalqaro xususiy huquq, xalqaro tashkilotlar huquqi, xalqaro xavfsizlik huquqi, diplomatiya va konsullik huquqi, xalqaro dengiz huquqi va boshqalar.

Huquq institutlari - bu o‘zaro bog‘langan, bir turdagи ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi huquqiy normalar guruhidan iborat. Konsli-tutsiyaviy huquq sohasida prezidentlik, fuqarolarning huquq va erkinliklari instituti, jinoyat huquqi sohasida - javobgarlik instituti, oila huquqida - nikoh instituti va boshqalar. Bu huquq institutlari huquq sohasining ichki tarkibiy qismidir. Huquq institutlari birlashib, huquq sohasini tashkil etadi. Ya’ni huquq institutlari huquq sohalarining tarkibiy qismidir.

2. 18 yoshgacha bo‘lgan voyaga yetmaganlar ota-onalari, farzandlikka oluvchilari yoki homiylarining yozma roziliklarisiz quyidagi-larni mustaqil amalga oshirishga haqli:

- o‘z ish haqi, stipendiyasi va boshqa daromadlarini tasarruf etish;
- fan, adabiyot yoki san‘at asarining, ixtironing yohud o‘z intellektual faoliyatining qonun bilan qo‘riqlanadigan (boshqa natijasi) mualliflik hu qu qini amalga oshirish;
- qonunga muvofiq kredit muassasalariga omonatlar qo‘yish va ularni tasarruf etish;
- mayda maishiy bitimlarni, tekin manfaat ko‘rishga qaratilgan, notarial tasdiqlanishni yoki davlat ro‘yxatidan o‘tkazishni talab qilmaydigan bitimlar, qonuniy vakil yoki uning roziligi bilan uchinchi shaxs tomo-nidan biror bir maqsad yoki erkin tasarruf etish uchun berilgan mablag‘larni tasarruf etish borasidagi bitimlar.

yoshdan 18 yoshgacha bo‘lgan voyaga yetmaganlar yuqoridagilarga muvofiq o‘zlari tuzgan bitimlar bo‘yicha mustaqil ravishda mulkiy javobgar bo‘ladilar.

21-BILET

1. Davlat funksiyalari va uning turlari

2. Muomala layoqati nima va u qachondan vujudga keladi?

Har bir davlat o‘z faoliyatining asosiy yo‘nalishlarini belgilaydi. Bu yo‘nalishlar uning asosiy vazifalaridan kelib chiqadi.

Davlatning mavjudligi, uning zarurligi davlatning funksiyalarida o‘z aksini topadi. Davlat o‘z faoliyatida bir qancha funksiyalar (faoliyat yo‘nalishlari)ni amalga oshiradi.

Davlatning funksiyalari - davlat faoliyatining asosiy yo‘na- lishlari bo‘lib, ularda davlatning ijtimoiy jihatlari ro‘ybga chiqariladi.

Davlatning funksiyalarini o‘rganishda bu funksiyalarni tasniflash (guruhash) uslubi qulaydir.

Tasniflashni quyidagi me’zonlar bo‘yicha amalga oshirish maqsadga muvofiqdir:

1. Faoliyat ko‘rsatish makoni bo‘yicha:
- ichki;
- tashqi.
2. Faoliyat ko‘rsatish muddati bo‘yicha:
- doimiy;
- vaqtinchalik.
3. Ijtimoiy jihatdan muhimligi bo‘yicha:
- asosiy;
- asosiy bo‘limgan.

4. Amalga oshirishning huquqiy shakli bo'yicha:
- huquqni ijod qilish;
 - huquqni ijro qilish;
 - huquqni muhofaza qilish (qo'riqlash).

Biz faoliyat ko'rsatish makoni bo'yicha tasniflashni batafsilroq o'rganib chiqamiz. Chunki huquqshunoslik fanida aynan shu me'zonga ko'ra tasniflash o'ta muhim deb qaraladi.

Davlatning ichki funksiyalariga mamlakat ichida amalga oshiriladigan funksiyalar kiradi. Mamlakat tashqarisida amalga oshiriladigan funksiyalar esa davlatning tashqi funksiyalarini tashkil qiladi. Davlat o'z funksiyalarini ado etar ekan bu undan qator vazifalarni bajarishni taqozo qiladi. Mana shu vazifalarni bajarish o'z navbatida davlatning o'z funksiyalarini amalga oshirishiga olib keladi. Davlat bajara- digan vazifalarni ham sohalar bo'yicha turlarga ajratish mumkin. Davlatning ichki funksiyalarini amalga oshirish borasida bajariladigan vazifalarni turlarga ajratib, batafsilroq o'rganamiz. Bunda biz davlat vazifalarini ijobiy, adolatli davlat misolida ko'rib chiqamiz. Lekin aslida, barcha davrlardagi davlatlar ham shunday - adolatli, xalqparvar bo'lavermaganligini ham e'tibordan qochirmaslik kerak. Davlatning ichki funksiyalariga oid vazifalar quyidagilardan iborat:

Iqtisodiy vazifalar:

- ✓ Iqtisodiy siyosatni ishlab chiqish va iqtisodiyotga ta'sir o'tkazish;
- ✓ Iqtisodiyotning davlat sektori (zavod-fabrikalar, elektrostansiyalar, konlar)ni boshqarish;
- ✓ Bozor munosabatlarining huquqiy asoslari va narx siyosatini yo'lga qo'yish.

Ijtimoiy vazifalar:

- ✓ Aholining yordamga muhtoj qismini himoyalash;
- ✓ Sog'liqni saqlash va ta'lim tizimini qo'llab-quvvatlash;
- ✓ Aholini ijtimoiy ne'matlar bilan ta'minlash.

Siyosiy-huquqiy vazifalar:

- ✓ Fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish;
- ✓ Qonuniylik va tartibni ta'minlash;
- ✓ Tinchlik va millatlararo totuvlikni saqlash.

Madaniy-ma'rifiy vazifalar:

- ✓ Ilm-fan, ta'limni rivojlantirish;
- ✓ Milliy madaniyatni va san'atni rivojlantirish.

Moliyaviy vazifalar:

- ✓ Soliq tizimi va bojxona nazorati;
- ✓ Pul aylanmasi ustidan nazorat;
- ✓ Moliya sohasidagi boshqa faoliyatlar.

Xavfsizlik va himoyalash borasidagi vazifalar:

- ✓ Aholining huquq va erkinliklarini ta'minlash;
- ✓ Tabiat muhofazasi;
- ✓ Mulk daxlsizligini ta'minlash;
- ✓ Huquqiy tartibotni o'rnatish.

Boshqa davlatlar bilan o'zaro munosabatlar olib borish davlatning tashqi funksiyalarini belgilaydi. Har qanday davlat jahondagi boshqa davlatlar bilan turli aloqalarni yo'lga qo'yishga majbur. Shundagina u jahon hamjamiyati tomonidan tan olinishi mumkin. Bu aloqalarga quyidagilarni kirlitsak bo'ladi:

1. Diplomatik aloqalar; 2. Savdo-sotiq aloqalari;
1. Madaniy aloqalar; 4. Harbiy aloqalar va boshqalar.

Davlat, shuningdek, xalqaro tashkilotlar bilan ham o'zaro aloqalarni yo'lga qo'yishi lozim. Xalqaro tashkilotlar sirasiga Birlashgan Millatlar Tashkiloti, Umumjahon Savdo Tashkiloti va

boshqalarni kiritish mumkin. Bu xalqaro tashkilotlarning eng nufuzlilariga O'zbekiston Respublikasi to'laqonli a'zo bo'lib kirgan.

2. Muomala layoqati o'z harakatlari asosida huquqlarni amalga oshirish va yuridik majburiyatlarni bajara olish imkoniyatidir.

Muomala layoqati yosh va ruhiy salomatlik bilan bog'liq. O'zbekiston qonunlariga binoan, to'liq muomala layoqati fuqaro 18 yoshga to'lgandan so'ng boshlanadi. Lekin, ushbu qoidadan istisnolar ham mavjud. Masalan, shaxs jinoiy javobgarlikka 16 yoshdan, ayrim jinoyatlar uchun 14 yoshdan tortilishi mumkin. Boshqa bir misol: Oila kodeksi ayrim hollarda 18 yoshga to'imasdan turib nikohdan o'tishga ruxsat beradi. Bunday fuqaro nikohdan o'tgan vaqtidan boshlab to'liq muomala layoqatiga ega bo'ladi.

22-BILET

1. O'zbekiston Respublikasida sud tizimi.
2. Axloq nima? Huquq nima? Ularni bir-biridan farqi nimada?

1. Sud hokimiyati — davlat hokimiyatining bir bog'ini.

O'zbekiston Respublikasining sud tizimi quyidagilardan iborat:

- O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi;
- O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi;
- Harbiy sudlar;
- Qoraqalpog'iston Respublikasining fuqarolik va jinoyat ishlari bo'-yi cha sudlari;
- Fuqarolik va jinoyat ishlari bo'yicha viloyat va Toshkent shahar sudlari;
- Fuqarolik ishlari bo'yicha tumanlararo, tuman (shahar) sudlari, jinoyat ishlari bo'yicha tuman (shahar) sudlari;
- Qoraqalpog'iston Respublikasining, viloyatlar va Toshkent shahar iqtisodiy va ma'muriy sudlari;
- Tumanlararo, tuman, shahar iqtisodiy sudlari;
- Tuman, shahar ma'muriy sudlari.

Sud idoralaridan boshqa davlat idorasi fuqarolik, jinoyat va boshqa ishlarni ko'rish, hal etish huquqiga ega emas. Sud hokimiyati odil sudlovni amalga oshirish vakolatiga ega bo'lgan yagona hokimiyatdir.

Davlat o'z zimmasiga sudlov organlari o'z vazifalarini samarali baja- rishlari uchun zarur sharoitlarni yaratib berish majburiyatini olgan. Sud idoral arining mustaqilligi davlat tomonidan kafolatlanishi, Konstitutsiya va qonunlarda belgilab qo'yilishi BMT tomonidan qabul qilingan "Sud idoralarining mustaqilligiga oid asosiy tamoyillar" nomli xalqaro huquqiy hujjatda ham o'z ifodasini topgan.

Odil sudlovning samarasи, albatta, sudlar tomonidan qabul qilinayotgan hujjatlarning majburiyligi bilan bevosita bog'liq.

Shu o'rinda ta'kidlash joizki, sudning qarorlari davlat majburlov kuchi bilan ta'minlanadi.

Oshkoraliq tamoyili odil sudlov faoliyatining huquqiy asosini belgilab beradigan muhim konstitutsiyaviy tamoyillardan biridir. O'zbekiston Respublikasi sud tizimiga kiruvchi barcha sudlarda ishlar ochiq ko'rildi.

Odil sudlovni amalga oshirishda til to'g'risidagi konstitutsiyaviy tamoyil katta ahamiyatga ega. Konstitutsiyamizning 115- moddasiga asosan O'zbekiston Respublikasida sud ishlarini yuritish o'zbek tilida, qoraqalpoq tilida yoki muayyan joydagи ko'pchilik aholi so'zlashadigan tilda olib boriladi.

O'zbekiston Respublikasi sud tizimining xalqaro andozalarga mos ekanligini tasdiqlovchi jihatlaridan biri - bu aybsizlik prezumpsiysi qoida- sining qonunda aks ettirilganlidigidir. Bu milliy huquqiy tizimning jiddiy yutug'i va fuqarolik jamiyatining muhim tamoyillaridan hisoblanadi.

Mamlakatimizda barcha sudyalar bir xil maqomga ega. Sudyalarning odil sudlovnii amalga oshirish borasidagi faoliyatiga aralashishga yo'l qo'- yilmaydi.

Qonunda sudyalarning vakolat muddati besh yil qilib belgilangan.

2. Kishining jamiyatdagi xulq-atvorini tartibga soluvchi qoidalari tizimi axloq hisoblanadi. O'zbekiston hududida ming yillar davomida shakllan- gan milliy axloq normalari milliy huquq tizimimizning shakllanishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etgan. Axloq - kishining jamiyatdagi xulq-atvorini tartibga soluvchi talab va qoidalari yig'indisi.

Huquq tushunchasini tushuntirish oson bo'lishi uchun huquqni biz xulq-atvor qoidalari deb ataydigan tushuncha bilan bog'liqlikda o'rganish maqsadga muvofiqdir.

Huquq xulq-atvor normalari yoki qoidalari yig'indisidan iboratdir. Lekin bu normalar yoki qoidalari yaxlit, tartibli tizim holida namoyon bo'ladi. Ana shu tizim davlat tomonidan belgilab qo'yilgan va ijozat berilgan bo'lishi shart.

Huquq albatta davlat irodasini ifodalaydi. Huquqiy davlatda davlatning irodasi jamiyat, xalq irodasi bilan mos tushganligi sababli bunday davlatda huquq jamiyat yoki xalq irodasini ifodalaydi deb ta'kidlash mumkin.

Huquqqa oid normalar va qoidalarda bayon etilgan talablar jamiyatning barcha a'zolari tomonidan bajarilishi majburiyidir. Ya'ni huquqqa oid normalar va xulq-atvor qoidalari umummajburiyidir.

Huquq - davlat tomonidan o 'matilgan va i tomonidan himoya qilinadigan barcha uchun majburiy bo'lgan xulq-atvor qoidalaringiz tizimi.

Agarda huquqqa oid normalar va xulq-atvor qoidalari buzilsa, davlat huquqbuzarlarga jazo va majburlov choralarini ko'radi. Ya'ni huquq davlat tomonidan himoya qilinadi va davlat paydo bo'lishi bilan bir vaqtida huquq ham paydo bo'ladi. Huquq dastlab axloqiy qarashlar, qadriyatlar negizida vujudga kelgan. Keyinchalik esa *huquqiy davlat tomonidan* o'rnatilgan yoki ma'qullangan va uning kuchi bilan himoya qilinadigan barcha uchun majburiy xulq-atvor qoidalaringiz tizimiga aylangan.

"Huquq" atamasi ikki obyektiv hamda subyektiv huquq ma'nosida qo'l- laniladi. *Obyektiv huquq* - huquq normalarining yig'indisi. *Subyektiv huquq* esa ma'lum bir shaxs yoki guruhgiga tegishli bo'lgan huquq. Misol uchun kimningdir uy-joyga bo'lgan yoki biror-bir mulkka nisbatan bo'lgan huquqi. Subyektiv huquq obyektiv huquqsiz mavjud bo'lmaydi. Huquqning o'zi esa davlat bilan uzviy bog'liqidir. Ular bir-birisiz mavjud bo'lishi mumkin emas.

Huquq quyidagi vazifalarni bajaradi: tartibga solish, qo'riqlash va tarbiyalash. Bu esa o'z navbatida huquq funksiyalarida namoyon bo'ladi.

Axloq va huquq o'rtaqidagi asosiy farqlar quyidagilardir:

huquq davlat tomonidan belgilangan bo'ladi, axloq (ezgulik va yovuzlik, adolat va nohaqlik kabilar) esa davlatning yordamisiz o'z-o'zidan shakl- lanadi;

6) huquq davlat irodasini, axloq esa jamiyat a'zolarining fikri, dunyo- qarashi hamda insoniy fazilat va tushunchalarini aks ettiradi;

7) huquq normalari, zarur hollarda, davlatning majburlov kuchi or- qali, axloq normalari esa jamoat- chilik fikri orqali qaror topadi;

8) axloq normalari ijtimoiy munosa- batlarning kengroq doirasini (do'stlik, o'rtoqlik va hatto mu- habbatni ham) tartibga soladi.

Huquq esa muayyan ijtimoiy mu no sabatlarni tartibga solishga qaratilgan;

9) huquqda xatti-harakat yoki hara- katsizlik "qonuniy-noqonuniy", axloqda esa "yaxshi-yomon" deya baholanadi;

10) huquq hujjatlarda aniq ko'ri- nishga ega.

Huquq va axloq bir yo'nalishda harakat qiladi. Ba'zan huquq jamiyatning eskirgan axloq normalaridan xalos bo'lishiga ko'maklashadi (masalan, xun olish). Shu bilan birga, huquq axloq ("ezgulik" va "adolat" tushunchalari) asosida shakllanadi. Ko'pincha, sud "sha'n va

qadr-qimmatni haqoratlash”, “qo‘pollik” va boshqa shu kabi tushunchalarni to‘g‘ri tushunish maqsadida axloq qoidalariga murojaat qiladi

23-BILET

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining vakolatlarini aytib bering.
2. Yo‘l harakati qoidalari buzilganda qandaqy jazo qo‘llaniladi?

1. 93-modda.

O‘zbekiston Respublikasining Prezidenti:

- 1) fuqarolarning huquqlari va erkinliklariga, O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlariga rioya etilishining kafiledir;
- 2) O‘zbekiston Respublikasining suvereniteti, xavfsizligi va hududiy yaxlitligini muhofaza etish, milliy-davlat tuzilishi masalalariga doir qarorlarni amalga oshirish yuzasidan zarur chora-tadbirlar ko‘radi;
- 3) mamlakat ichkarisida va xalqaro munosabatlarda O‘zbekiston Respublikasi nomidan ish ko‘radi;
- 4) muzokaralar olib boradi hamda O‘zbekiston Respublikasining shartnoma va bitimlarini imzolaydi, respublika tomonidan tuzilgan shartnomalarga, bitimlarga va uning qabul qilingan majburiyatlariga rioya etilishini ta‘minlaydi;
- 5) o‘z huzurida akkreditatsiyadan o‘tgan diplomatik hamda boshqa vakillarning ishonch va chaqiruv yorliqlarini qabul qiladi;
- 6) O‘zbekiston Respublikasining chet davlatlardagi diplomatik va boshqa vakillarini tayinlash uchun nomzodlarni O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senatiga taqdim etadi;
- 7) O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga har yili mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy hayotining, ichki va tashqi siyosatining eng muhim masalalar yuzasidan ma‘ruzalar taqdim etadi;
- 8) respublika oliy hokimiyat va boshqaruva organlarining bahamjihat ishlashini ta‘minlaydi; vazirliklar, davlat qo‘mitalari hamda davlat boshqaruvining boshqa organlarini tuzadi va tugatadi, shu masalalarga doir farmonlarni keyinchalik O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalari tasdig‘iga kiritadi;
- 9) Senat Raisi lavozimiga saylash uchun nomzodni O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senatiga taqdim etadi;
- 10) O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalari ko‘rib chiqishi va tasdiqlashi uchun O‘zbekiston Respublikasi Bosh vaziri nomzodini taqdim etadi va lavozimidan ozod qiladi;
- 11) O‘zbekiston Respublikasi Bosh vazirining taqdimiga binoan O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi a’zolarini tasdiqlaydi va lavozimlaridan ozod qiladi;
- 12) O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokurori va Hisob palatasi raisini tayinlaydi va ularni lavozimidan ozod qiladi, keyinchalik bu masalalarni O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati tasdig‘iga kiritadi;
- 13) O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senatiga Konstitutsiyaviy sud raisi va sudyalari, Oliy sud raisi va sudyalari, Oliy xo‘jalik sudi raisi va sudyalari, O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki Boshqaruvining raisi, O‘zbekiston Respublikasi Tabiatni muhofaza qilish davlat qo‘mitasining raisi lavozimlariga nomzodlarni taqdim etadi;
- 14) viloyat, tumanlararo, tuman, shahar, harbiy va xo‘jalik sudlarining sudyalarini tayinlaydi va lavozimlaridan ozod etadi;
- 15) O‘zbekiston Respublikasi Bosh vazirining taqdimiga binoan viloyatlar hokimlarini hamda Toshkent shahar hokimini qonunga muvofiq tayinlaydi hamda lavozimidan ozod etadi. Konstitutsiyanı, qonunlarni buzgan yoki o‘z sha‘ni va qadr-qimmatiga dog‘ tushiradigan xattiharakat sodir etgan tuman va shahar hokimlarini Prezident o‘z qarori bilan lavozimidan ozod etishga haqli;
- 16) respublika davlat boshqaruva organlarining, shuningdek hokimlarning qabul qilgan

hujjatlarini to‘xtatadi, bekor qiladi, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi majlislarida raislik qilishga haqli;

17) O‘zbekiston Respublikasining qonunlarini imzolaydi va e’lon qiladi; qonunga o‘z e’tirozlarini ilova etib, uni takroran muhokama qilish va ovozga qo‘yish uchun O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga qaytarishga haqli;

18) O‘zbekiston Respublikasiga hujum qilinganda yoki tajovuzdan bir-birini mudofaa qilish yuzasidan tuzilgan shartnoma majburiyatlarini bajarish zaruriyati tug‘ilganda urush holati e’lon qiladi va qabul qilgan qarorini uch kun ichida O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlis palatalarining tasdig‘iga kiritadi;

19) favqulodda vaziyatlar (real tashqi xavf, ommaviy tartibsizliklar, yirik halokat, tabiiy ofat, epidemiyalar) yuz berган taqdirda fuqarolarning xavfsizligini ta’minlashni ko‘zlab, O‘zbekiston Respublikasining butun hududida yoki uning ayrim joylarida favqulodda holat joriy etadi va qabul qilgan qarorini uch kun ichida O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalari tasdig‘iga kiritadi. Favqulodda holat joriy etish shartlari va tartibi qonun bilan belgilanadi;

20) O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining Oliy Bosh qo‘mondoni hisoblanadi, Qurolli Kuchlarning oliy qo‘mondonlarini tayinlaydi va vazifasidan ozod qiladi, oliy harbiy unvonlar beradi;

21) O‘zbekiston Respublikasining ordenlari, medallari va yorlig‘i bilan mukofotlaydi, O‘zbekiston Respublikasining malakaviy va faxriy unvonlarini beradi;

22) O‘zbekiston Respublikasining fuqaroligiga va siyosiy boshpana berishga oid masalalarni hal etadi;

23) amnostiya to‘g‘risidagi hujjatlarni qabul qilish haqida O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senatiga taqdimnomaga kiritadi va O‘zbekiston Respublikasining sudsulari tomonidan hukm qilingan shaxslarni avf etadi;

24) O‘zbekiston Respublikasi Milliy xavfsizlik xizmatini tuzadi. Milliy xavfsizlik xizmati raisini tayinlaydi va lavozimidan ozod etadi, keyinchalik shu masalalarga doir farmonlarni O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati tasdig‘iga kiritadi;

25) ushbu Konstitutsiya va O‘zbekiston Respublikasining qonunlarida nazarda tutilgan boshqa vakolatlarni amalga oshiradi.

2. 266-modda. Transport vositalari harakati yoki ulardan foydalanish xavfsizligi qoidalarini buzish

Transport vositasini boshqaruvchi shaxs tomonidan transport vositalari harakati yoki ulardan foydalanish xavfsizligi qoidalarini buzish badanga o‘rtacha og‘ir yoki og‘ir shikast yetkazilishiga sabab bo‘lsa, -

eng kam oylik ish haqining ellik baravarigacha miqdorda jarima yoki uch yilgacha axloq tuzatish ishlari bilan jazolanadi.

O‘sha qilmish odam o‘lishiga sabab bo‘lsa, -

muayyan huquqdan mahrum qilib, yetti yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

O‘sha qilmish:

a) odamlar o‘limiga;

b) halokatga;

v) boshqa og‘ir oqibatlarga sabab bo‘lsa, -

muayyan huquqdan mahrum qilib, o‘n yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

24-BILET

1. O‘zbekiston Respublikasida ijro etuvchi hokimiyatning faoliyati.
2. Mualliflik huquqini buzish.

1. O‘zbekiston Respublikasining hukumati boshchiligidagi ijro etuvchi hokimiyatning yagona tizimi amal qiladi. Mazkur tizimga:

- 1) Vazirlar Mahkamasi;
- 2) vazirliklar;
- 3) davlat qo‘mitalari;
- 1) boshqaruv funksiyasini amalga oshiruvchi agentliklar, konsern va uyushmalar;
- 2) viloyat, tuman va shahar hokimliklari kiradi.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga muvofiq O‘zbekistonda ijro etuvchi hokimiyatni O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi amal ga oshiradi.

Vazirlar Mahkamasining tarkibi Bosh vazir taqdim etgan nomzodlar ichidan tanlab olinadi va O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan tasdiqlanadi. O‘zbekiston Respublikasi Bosh vaziri nomzodi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining taqdimiga binoan O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalari tomonidan ko‘rib chiqiladi va tasdiqlanadi. Vazirlar Mahkamasining a’zolari O‘zbekiston Respublikasi Bosh vaziri taqdimiga binoan O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan tasdiqlanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tarkibiga quyidagi mansabdar shaxslar kiradi: O‘zbekiston Respublikasi Bosh vaziri; Bosh vazir o‘rinbosarlari; vazirlar; davlat qo‘mitalarining raislari; Qoraqalpog‘iston Respublikasi hukumatining boshlig‘i .

Vazirlar Mahkamasi bir qator vazifalarni o‘z zimmasiga oladi, ya’ni iqtisodiyotning, ijtimoiy va ma’naviy sohaning samarali faoliyatiga rahbarlikni, O‘zbekiston Respublikasi qonunlari, Oliy Majlis palatalari qarorlari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, qarorlari va farmoyishlarining ijrosini ta’minlaydi.

Bundan tashqari, Vazirlar Mahkamasi amaldagi qonunlarga muvofiq O‘zbekiston Respublikasining butun hududidagi barcha organlar

korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, mansabdar shaxslar va fuqarolar tomonidan bajarilishi majburiy bo‘lgan qarorlar va farmoyishlar chiqaradi.

Vazirlar Mahkamasi o‘z faoliyatini amalga oshirish jarayonida O‘zbe- kiston Respublikasi Prezidenti va O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlis oldida javobgar hisoblanadi.

Oliy Majlis yangi saylanishi bilan Vazirlar Mahkamasi to‘laligicha iste’foga chiqadi.

Vazirlar Mahkamasi yana quyidagi vazifalarni bajaradi:

Davlat budgetini ishlab chiqadi va Oliy Majlisga taqdim etadi hamda uning bajarilishini ta’minlaydi;

Oliy Majlisga davlat budgetining bajarilishi haqida hisobot beradi; yagona moliya, pul-kredit siyosati yuritilishini ta’minlaydi; madaniyat, fan, maorif, ijtimoiy ta’minot, ekologiya sohasida yagona davlat siyosati yuritilishini ta’minlaydi;

mamlakatni mudofaa qilish, davlat xavfsizligi, tashqi siyosatni amalga oshirishni ta’minalash chora-tadbirlarini ko‘radi;

qonuniylik, fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini ta’minalash, xususiy mulk va jamoat tartibini muhofaza qilish, jinoyatchilikka qarshi kurash bo‘yicha chora-tadbirlarni amalga oshiradi.

Hukumat O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, qonunlari, Prezident farmonlari, boshqa normativ-huquqiy hujjalalar asosida va ularni bajarish maqsadida O‘zbekiston Respublikasining butun hududida barcha organlar, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, mansabdar shaxslar va fuqarolar uchun bajarilishi shart bo‘lgan qarorlar va farmoyishlar chiqaradi. Prezident hukumat majlisida raislik qilish huquqiga ega.

2. 149-modda. Mualliflik yoki ixtirochilik huquqlarini buzish

Tafakkur mulki obyektiga nisbatan mualliflik huquqini o‘zlashtirib olish, hammualliflikka majburlash, shuningdek, tafakkur mulk obyektlari to‘g‘risidagi ma’lumotlarni ular rasman ro‘yxatdan o‘tkazilgunga yoki e’lon qilingunga qadar muallifning roziligesiz oshkor qilish -

eng kam oylik ish haqining yigirma besh baravaridan yetmish besh baravarigacha miqdorda jarima yoki besh yilgacha muayyan huquqdan mahrum qilish yoki uch yilgacha axloq tuzatish ishlari yoxud olti oygacha qamoq bilan jazolanadi.

25-BILET

1. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi.
 2. Qonunga zid ravishda o‘qotar qurol saqlaganlik uchun qanday jazo belgilangan?
- 1.** Davlat va jamiyat boshqaruvi saylov orqali demokratik asosda tashkil topadi, xalqning saylov yo‘li bilan vakillik organlari tuzib, ularga o‘z vakil- larini saylash, saylanadigan organlar faoliyatining yo‘nalishlarini belgilash imkoniyatida fuqarolik jamiyatining asl mazmun-mohiyati mujassamdir. O‘zbekiston Respublikasining Oliy Majlisi - davlat hokimiyatining olyi vakillik organi bo‘lib, qonun chiqaruvchi hokimiyatni amalga oshiradi. Qonun chiqaruvchi hokimiyatni amalga oshiruvchi Oliy Majlisni ikki palatali tarzda - Qonunchilik palatasi va Senatdan iborat qilib tashkil toptirishdan ko‘zlangan asosiy maqsadlar quyidagilardir:

“O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi to‘g‘- risida”gi konstitutsiyaviy qonunda parlamentimiz Qonunchilik palatasi- ning, “O‘zbekiston Respublikasi Oliy majlisining Senati to‘g‘risida”gi konstitutsiyaviy qonunda esa Senatning maqomi, vakolatlari va faoliyat yo‘nalishlari aniq belgilab berilgan.

Bu palatalarning tarkibi ular oldiga qo‘ylgan maqsad va vazifalarga mos ravishda shakllantirilishi qonun yo‘li bilan belgilab qo‘ylgan.

Bunda Senatning hududlar manfaatlarini ifoda etishini inobatga olgan holda uning tarkibi asosan xalq deputatlari mahalliy Kengashlari vakilla- ridan tashkil topadi. Senat boshqacha nom bilan parlamentning yuqori palatasi deb ham yuritiladi. Qonunchilik palatasi o‘z faoliyatini doimiy professional asosda amalga oshiradi va uning tarkibi asosan qonun va boshqa huquqiy hujjatlar yaratish uchun zarur bilim, tajriba va malakaga ega yuqori saviyadagi mutaxassislardan iborat bo‘ladi. Qonunchilik pala- tasi boshqa nom bilan parlamentning quyi palatasi deb ham yuritiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Sena- tining vakolat muddati - besh yil.

Davlatimiz Konstitutsiyasining 77- moddasiga ko‘ra, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining qonunchilik palatasi qonunga muvofiq say- lanadigan bir yuz ellik nafar deputatdan iborat. Shuningdek, Qonunchilik palatasining deputatlari - hududiy bir mandatli saylov okruglari bo‘yicha ko‘ppartiyaviylik asosida umumiy, teng va to‘g‘ridan-to‘g‘ri saylov huquqi asosida yashirin ovoz berish yo‘li bilan saylanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati hududiy vakillik palatasi bo‘lib, 100 nafar Senat a’zolaridan (senatorlardan) iborat.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati a’zolari, Qoraqal- pog‘iston Respublikasi Jo‘qorg‘i Kengesi, viloyatlar, tumanlar va shaharlar dav 1 at hokimiyati vakillik organlari deputatlarining tegishli qo‘shma majlislarida mazkur deputatlar orasidan yashirin ovoz berish yo‘li bilan Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahridan teng miqdorda - olti kishidan saylanadi. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining o‘n olti nafar a’zosi fan, san’at, adabiyot, ishlab chiqarish sohasida hamda davlat va jamiyat faoliyatining boshqa tarmoqlarida katta amaliy tajribaga ega bo‘lgan hamda alohida xizmat ko‘rsatgan eng obro‘li fuqarolar orasidan O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan tayinlanadi.

Saylov kuni yigirma besh yoshga to‘lgan hamda kamida besh yil O‘zbe- kiston Respublikasi hududida muqim yashayotgan O‘zbekiston Respublikasi fuqarosi O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi depulati, shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati a’zosi bo‘lishi mumkin. Deputatlikka nomzodlarga qo‘yiladigan talablar

qonun bilan belgilanadi.

Bitta shaxs bir paytning o‘zida O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi deputati va Senati a’zosi bo‘lishi mumkin emas.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi o‘z tar- kibidan Qonunchilik palatasining Spikeri va uning o‘rinbosarlarini saylaydi. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati o‘z tarkibidan Senat Raisi va uning o‘rinbosarlarini saylaydi. Senat Raisi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining taqdimiga binoan saylanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi deputati va Senati a’zosi daxlsizlik huquqidан foydalanadilar. Ular Qonunchilik palatasi yoki Senatning rozilgisiz jinoiy javobgarlikka tortilishi, ushlab turilishi, qamoqqa olinishi yoki sud tartibida beriladigan ma’muriy jazo choralariga tortilishi mumkin emas.

Oliy Majlis, shuningdek, davlat organlari va boshqa organlar, tashkilot, korxona, muassasalar tomonidan O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasini va qonunlarining, Oliy majlis qarorlarining bajarilishi bo‘yicha nazorat olib borish vakolatiga ega.

2. 247-modda. O‘qotar qurol, o‘q-dorilar, portlovchi moddalar yoki portlatish qurilmalarini qonunga xilof ravishda egallah

O‘qotar qurol, o‘q-dorilar, portlovchi moddalar, portlatish qurilmalarini o‘g‘rilik yoki firibgarlik yo‘li bilan qonunga xilof ravishda egallah -

uch yilgacha axloq tuzatish ishlari yoki besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

O‘sha harakat:

- a) takroran;
- b) bir guruh shaxslar tomonidan oldindan til biriktirib;
- v) o‘zlashtirish, rastrata qilish yoxud mansab mavqyeini suiiste'mol qilish yo‘li bilan;
- g) talonchilik;
- d) tamagirlilik yo‘li bilan sodir etilgan bo‘lsa, -
besh yildan o‘n yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

O‘sha harakat:

- a) bosqinchilik yo‘li bilan;
- b) o‘ta xavfli retsidivist tomonidan;
- v) uyushgan guruh tomonidan yoki uning manfaatlarini ko‘zlab sodir etilgan bo‘lsa, -
o‘n yildan yigirma yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

248-modda. Qurok, o‘q-dorilar, portlovchi moddalar yoki portlatish

qurilmalariga qonunga xilof ravishda egalik qilish

Tegishli ruxsatnomasiz o‘qotar qurol, shuningdek o‘q-dorilar, portlovchi moddalar yoki portlatish qurilmalari tayyorlash, olish, olib yurish, saqlash, olib o‘tish yoki jo‘natish - eng kam oylik ish haqining ellik baravarigacha miqdorda jarima yoki olti oygacha qamoq yoxud besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

O‘sha harakatlar takroran yoki o‘ta xavfli retsidivist tomonidan sodir etilgan bo‘lsa, -
besh yildan o‘n yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

O‘qotar qurolni, o‘q-dorilarni, portlovchi moddalarni yoki portlash qurilmalarini o‘tkazish, -
o‘n yildan yigirma yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

Ushbu moddada nazarda tutilgan buyumlarni o‘z ixtiyori bilan topshirgan shaxs javobgarlikdan ozod qilinadi.

26-BILET

1.Siyosiy tartibot deganda nimani tushunasiz? Siyosiy tartibot turlariga misol keltiring.

2. Qasddan badanga yengil shikast yetkazish va uning oqibatlari.

1. Davlat hokimiyatini amalga oshirish usullari va uslublari tizimiga siyosiy tartibot deyiladi. Mamlakatdagi siyosiy vaziyat, ya’ni jamiyatdagi siyosiy erkinlik darajasini aynan siyosiy tartibot belgilaydi. Biror bir mamlakatdagi siyosiy tartibot haqida gapirilganda, bиринчи galda ushbu mamlakatda davlat hokimiyati qay yo’sunda tashkil qilinganligi, inson huquq va erkinliklarining ta’minlanganligi, siyosiy fikrlar xilma-xilligining holati, aholining ijtimoiy faolligi e’tiborga olinadi. Mamlakatdagi qonuniylik, jinoyatchilikka qarshi kurash va huquqiy tartibot borasidagi ishlarda qo’llaniladigan usullar ham siyosiy tartibotni aniqlovchi belgilardandir.

Demokratik tartibot belgilari:

1. shaxsning iqtisodiy jihatdan erkin bo‘lishi;
2. inson va fuqaro huquqlari va erkinliklarining e’tirof qilinishi va kafolatlanishi; davlat boshqaruvi ozchilikning ko‘pchilikka bo‘ysunishi tamoyili asosida amalga oshirilishi;
3. hokimiyat vakolatlarining bo‘linishi;
4. ijtimoiy hayotda fikrlar xilma-xilligi (pluralizm), ijtimoiy-siyosiy birlashmalarning ko‘pligi;

Demokratik davlatda g‘oyaviy va siyosiy xilma-xillik konstitutsiya tomonidan qo’llab-quvvatlanib, siyosiy partiyalarning faoliyatiga ruxsat etiladi. Siyosiy partiylar esa oliy va mahalliy hokimiyat idoralariga depu- tatlarni saylashda ishtirok etish orqali o‘zлari iloji boricha ko‘proq a’zolarini hokimiyat idoralariga kiritishga harakat qiladilar. Demokratik saylovda g‘alaba qilgan siyosiy partiylar hukumatni tuzish va o‘z siyosatini o’tkazish huquqiga ega bo‘ladilar.

Bevosita va vakillik demokratiyalar farqlanadi. Bevosita demokratiyada asosiy qarorlar barcha fuqarolar tomonidan bevosita referendumlar, say- lovlar, yig‘ilishlarda qabul qilinadi. Vakillik demokratiyasida esa qarorlar saylov vositasida tarkib toptirilgan siyosiy organlar - qonun chiqaruvchi organ 1 ar (Senat, Qonunchilik palatasi), mahalliy kengashlar tomonidan qabul qilinadi.

Demokratiyaga zid tartibot - nodemokratik tartibot deb ataladi. Bunday tartibotda davlat idoralari demokratik tamoyillar va qoidalarga rioya etmaydilar. Aksincha, ularni doimo yoki tez-tez buzadilar. O‘z-o‘zidan ma’lumki, bunday siyosiy tartibotda fuqarolarning huquq va erkinliklari poymol etiladi, qo‘pol ravishda buziladi, ba’zan juda shafqatsizlik bilan muxolifot bartaraf etiladi. Ba’zida esa parlament singari demokratik insti- tutlar yo‘q qilinadi.

Demokratiyaga zid tartibot - nodemokratik tartibot deb ataladi.

Nodemokratik tartibotlar ichida fashistik va totalitar tartibotlarni alohida ko‘rsatish maqsadga muvofiqdir.

Fashistik tartibotda hukmronlik qilgan har qanday muxolifot yo‘q qilinadi. Biron-bir irqning hukmronligi e’lon qilinadi. Va nihoyat, boshqa hududlarni bosib olishga harakat kuchayadi. 1933-1945 yillardagi fashistlar Germaniyasi va o‘sha davrdagi fashistlar Italiyasi fashistik tartibotli davlat- larga misol bo‘la oladi.

Yagona partiyaning hukmronligi, huquq va erkinliklarning poymol etilishi kabi salbiy xususiyatlarga ega bo‘lgan tartibot - totalitar tartibot deyiladi. Totalitar tartibotda o‘zgacha fikrlarga qarshi kurashiladi, saylov- chilarning saylovda muqobil deputatlarni saylash imkoniyatlari bo‘lmaydi. Totalitar davlat misoli sifatida sobiq Sovet Ittifoqini keltirish mumkin.

Demak, davlat organlari davlat mexanizmining tarkibiy qismlari bo‘lib, ular ijtimoiy hayotning muayyan sohasini boshqarish bo‘yicha zarur vakolatlarga ega. Har bir davlat organi boshqa davlat organlari bilan, ya’ni davlat mexanizmining boshqa tarkibiy qismlari bilan uzviy aloqadadir.

O ‘zbekiston Respublikasida demokratiya umuminsoniy prinsiplarga asoslanadi, ularga ko‘ra inson, uning hayoti, erkinligi, sha’ni, qadr-qimmati va boshqa daxlsiz huquqlari oliy qadriyat

hisoblanadi.

Demokratik huquq va erkinliklar Konstitutsiya va qonunlar bilan himoya qilinadi.

13-modda

2. 109-modda. Qasddan badanga yengil shikast yetkazish

Sog'liqning qisqa muddatga yomonlashuviga yoki mehnat qobiliyatining uncha uzoq bo'limgan muddatga yo'qolishiga olib kelmagan qasddan badanga yengil shikast yetkazish o'sha harakatlar uchun ma'muriy jazo qo'llanilganidan keyin sodir etilgan bo'lsa, — eng kam oylik ish haqining yigirma besh baravarigacha miqdorda jarima yoki bir yilgacha axloq tuzatish ishlari yoki uch oygacha qamoq bilan jazolanadi.

Sog'liqning qisqa vaqt, ya'ni olti kundan ortiq, ammo yigirma bir kundan ko'p bo'limgan muddatga yomonlashuviga yoki umumiy mehnat qobiliyatining uncha uzoq bo'limgan muddatga yo'qotilishiga sabab bo'lgan qasddan badanga yengil shikast yetkazish — eng kam oylik ish haqining yigirma besh baravaridan ellik baravarigacha miqdorda jarima yoki ikki yilgacha axloq tuzatish ishlari yoxud to'rt oygacha qamoq bilan jazolanadi.

27-BILET

1. Notarial idoralar va ularning faoliyati?

2. Madaniy yodgorlikka zarar yetkazganlik uchun qanday jazo belgilangan?

1. Notarial idoralarda ishlovchi mansabdar shaxslar notariuslar deb ataladi, ular bajaradigan ishlar notarial ishlar deb yuritiladi.

Notarial idoralari vazifalari quyidagilar:

bitimlarni va vasiyatnomalarni tasdiqlaydi;

er-xotinning umumiy mol-mulkidagi ulushga mulk huquqi va merosga bo'lgan huquq to'g'risida guvohnoma beradi; meros mol-mulkning qo'riqlanishiga doir chora-tadbirlar ko'radi; hujjat nusxa va ko'chirmalarning to'g'riliгини shahodatlaydi; hujjatning to'g'ri tarjima qilinganligini shahodatlaydi; hujjatlardagi imzoning haqiqiyligini shahodatlaydi; ko'chmas mulk sotib olinganligi haqida guvohnoma beradi; fuqaroning tirik ekanligi faktini tasdiqlaydi; fuqaroning muayyan joyda ekanligi faktini tasdiqlaydi; fuqaroning fotosuratda aks ettirilgan shaxs ekanligini tasdiqlaydi; hujjatlar taqdim etilgan vaqtini tasdiqlaydi;

- pul summalari va qimmatli qog'ozlarni depozitga qabul qilib oladi;
- hujjatlarni saqlash uchun qabul qilib oladi;
- pul to'lash uchun cheklarni taqdim etadi va cheklar bo'yicha pul to'lanmaganligini tasdiqlaydi.

Notarial harakatlarni amalga oshirilayotganda fuqaro va mansabdar shaxslar tomonidan qonuniylik buzilgani aniqlanganida tashkilotlarga, prokurorga xabar qiladi. Taraflar taqdim etgan bitimlarning mazmunini, asl maqsadga mosligi va qonun talablariga zid kelmasligini tekshiradi. Jinoiy faoliyatdan olingan daromadlarni legallashtirish, terrorizm va ommaviy qirg'in qurollarini tarqatishni moliyalashtirish bilan bog'liq notarial harakatlar to'g'risidagi ma'lumotlarni maxsus davlat organlariga taqdim etadi.

Ko'chmas mulk, uy-joy, meros, ijara, hadya va oldi-sotdi mulkining qiymati haqidagi ma'lumotlarni, avtotransport vositalarini foydalanish, tasarruf etish uchun ishonchnomalarni, ushbu vositalardan boshqa shaxslarga o'tkazish, ijaraga berish kabi shartnomalarini ichki ishlar organiga, vasiyat qilinuvchining vafotidan keyin manfaatdor shaxslarga vasiyatnomalarini to'g'risidagi ma'lumotlarni taqdim etadi.

Notarius o'z kasbiy majburiyatlarini buzganligi uchun qonuniy javobgar bo'lishi mumkin.

Notariat idoralari avtomatlashtirilgan yagona axborot tizimi orqali notarial harakatlarni bajarish imkoniga ega.

2. 132-modda. Tarix yoki madaniyat yodgorliklarini nobud qilish, buzish yoki ularga shikast yetkazish

Davlat muhofazasiga olingen tarix yoki madaniyat yodgorliklarini qasddan nobud qilish, buzish yoki ularga shikast yetkazish shunday harakatlar uchun ma'muriy jazo qo'llanilganidan keyin sodir etilgan bo'lsa, -

eng kam oylik ish haqining ellik baravarigacha miqdorda jarima yoki uch yilgacha axloq tuzatish ishlari yoxud olti oygacha qamoq bilan jazolanadi.

Davlat muhofazasiga olingen tarix yoki madaniyat yodgorliklarini qasddan nobud qilish, buzish yoki ularga shikast yetkazish ko'p miqdorda zarar yetkazilishiga sabab bo'lsa, -

eng kam oylik ish haqining ellik baravaridan yuz baravarigacha miqdorda jarima yoki uch yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

yetkazilgan moddiy zarar uch karra miqdorida qoplangan taqdirda, ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazo qo'llanilmaydi

28-BILET

1. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Qonunchilik palatasining mutloq vakolatlarini ayтиб беринг.

2. Davlat dastlab paydo bo'lган ibridoiy jamiyatdan nimasi bilan farq qiladi?

1. 79-modda.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi mutlaq vakolatlariga:

1) O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi Spikeri va uning o'rribosarlarini, qo'mitalarning raislari va ularning o'rribosarlarini saylash;

2) O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurorining taqdimiga binoan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi deputatini daxlsizlik huquqidан mahrum etish to'g'risidagi masalalarни hal etish;

3) o'z faoliyatini tashkil etish va palataning ichki tartib qoidalari bilan bog'liq masalalar yuzasidan qarorlar qabul qilish;

4) siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy hayot sohasidagi u yoki bu masalalar yuzasidan, shuningdek davlat ichki va tashqi siyosati masalalari yuzasidan qarorlar qabul qilish kiradi.

2. Davlat jamiyat rivojining muayyan bosqichida yuzaga kelgan bo'lib, u o'zining shakllanishi va rivojlanishida uzoq va murakkab yo'lni bosib o'tgan. Dastlabki bosqichda davlat boshqaruvi eng avvalo majburlash usuliga asoslangan.

Lekin asta-sekin umumiy manfaatlar atrofida birikkan odamlar ittifoqi ushbu manfaatlarga erishish uchun, birgalikda faoliyat ko'rsatish uchun muayyan qoida-talablarga ehtiyoj sezsa boshladi. Mana shu ehtiyoj sabab ushbu ittifoqning barcha a'zolari uchun majburiy bo'lган huquq-tartibot qoidalari - qonunlar yuzaga kela boshladi. Bu esa yagona hududda birikkan odamlar ustidan adolatli tarzda hukmronlik qilish imkoniyatini yaratdi. Mana shu huquq-tartibot hokimiyatning takomillashuviga olib keldi. Natijada hozirgi zamонави ma'nодаги davlat ko'rinishi shakllana boshladi. Mana shu davlatni quyidagicha, sodda tarzda ta'riflash mumkin: Davlat muayyan huquq-tartibot asosida uyushgan, yagona hududda hukmronlik o'rnatgan va yagona hokimiyatga bo'ysunuvchi odamlar ittifoqidir.

Lekin bu ta'rif davlatning bugungi kundagi barcha belgilarini o'z ichiga olmaydi. Davlatga to'laqonli ta'rif berish uchun uning alohida belgilarini o'rganib chiqishimiz lozim bo'ladi.

Davlatning ibridoiy, urug'chilik jamiyatidan ajratib turadigan belgilari quyidagilar:

1. Davlat paydo bo'lган jamiyatda fuqarolar ma'lum bir hududga birlashadilar.

Davlat o'z faoliyatini amalga oshirishi uchun murakkab tizimdan tashkil topgan boshqaruvi apparatiga ega bo'ladi va ana shu boshqaruvi tizimi yordamida o'zining barcha fuqarolari uchun majburiy bo'lган davlat hokimiyatini amalga oshiradi.

Davlat hokimiyatni to'laqonli amalga oshirish uchun qonunlar va turli normativ hujjatlar qabul qiladi. Ya'ni, davlat mavjud bo'lган joyda huquq ham mavjud bo'ladi.

O'z faoliyatini yuritishga kerak bo'ladigan zaruriy xarajatlar o'rnini qoplash uchun moliyaviy

manbalarga ega bo‘ladi. Soliqlar va boshqa to‘lov- lar joriy qiladi va ularni yig‘adi. Ya’ni o‘z budgetiga ega bo‘ladi.

Davlat o‘z faoliyatini to‘laqonli tarzda amalga oshirishi uchun o‘z suverenitetiga (mustaqilligiga) ega bo‘lishi lozim.

Demak, davlat o‘ziga xos belgilarga ega. Agar ularning birortasi mavjud bo‘lmasa, biz bunday tashkilotni davlat deya olmaymiz.

Jamoa hokimiysi (ibtidoi demokratiya) o‘rniga alohida odamlar ho- kimiysi paydo bo‘ldi. Jamiyat boylar va kambag‘allar, keyinroq esa bosh- qaruvchilar va boshqariluvchilarga bo‘lindi.

Shunday qilib, boshqaruvchilarning siyosiy hokimiysi sifatida davlat paydo bo‘ldi. Bunga qadar insoniyat juda uzoq tarixiy davrni bosib o‘tdi. Davlat yuzaga kelgach esa odamlar hayoti butunlay o‘zgarib ketdi.

Davlat jamiyat rivojining muayyan bosqichida yuzaga kelgan bo‘lib, u o‘zining shakllanishi va rivojlanishida uzoq va murakkab yo‘lni bosib o‘tgan. Dastlabki bosqichda davlat boshqaruvi eng avvalo majburlash usuliga asoslangan.

29-BILET

1. Huquqiy davlat deganda qanday davlatni tushunasiz?

2. Huquqbazarlik va uning turlari.

1. Huquqiy davlatda davlat boshqaruvi huquqning ustuvorligiga asos- lanadi. Bunda davlat boshqaruvi fuqarolar va ijtimoiy munosabatlар sub- yektlarining huquqlari, erkinliklari va manfaatlarini ta‘minlashni hisobga oлган holda amalga oshiriladi.

Huquqiy davlat - huquqning ustuvorligi hamda sud mustaqilligi ta ‘minlanadigan, inson huquqlari va erkinliklari kafolatlanadigan, davlat hokimiysi vakolatlar bo‘linishi tamoyili asosida amalga oshiriladigan demokratik davlatdir.

Huquqiy davlatning asosiy belgilari quyidagilar:

1. Huquqning ustuvorligi.

Mamlakatdagi barcha shaxslar - fuqarolar, chet el fuqarolari, fuqaro bo‘lmagan shaxslar, mansabdarlar hammasi qonun talablariga bo‘ysunadilar. Bunda, Konstitutsiya huquqiy normalar tizimida oliy yuridik kuchga egadir.

2. Inson huquqlari va erkinliklarining ta‘minlanishi va himoyalanishi.

Inson, uning hayoti, sha’ni, qadr-qimmati, huquq va erkinliklari hamda manfaatlari oliy qadriyat ekanligi.

3. Davlat va fuqaroning bir-birlari oldida o‘zaro mas’uliyati.

4. Hokimiyatning qonuniyligi.

Hokimiyat demokratik sayovlar yo‘li bilan shakllantiriladi. Davlat hokimiysi mamlakatning ichkarisida va xalqaro miqyosda tan olinadi.

5. Hokimiyat vakolatlarining taqsimlanishi.

Davlat hokimiysi: qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatlariga bo‘linadi. Davlat hokimiysi vakolatlari mana shu uchala hokimiyat o‘rtasida taq simlanadi.

6. Sudning mustaqilligi.

Sudning faoliyatiga hech kim aralasha olmaydi. Sudlar faqat qonun talablariga bo‘ysunadi.

7. Huquqni muhofaza qilish mexanizmning samarali ishlashi.

Ular inson huquq va erkinliklarini lozim darajada himoya qilishi kerak.

8. Yuqori darajadagi huquqiy madaniyat.

Huquqiy madaniyat amaldagi qonunlarni bilish, ularni hurmat qilish va ularga rioya qilishda namoyon bo‘ladi.

9. Demokratianing rivojlanganligi va takomillashganligi.

Xalq davlat boshqaruvida qatnashadi, siyosiy huquqlar va erkinliklar kafolatlanadi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak:

- huquqning barcha subyektlari, shu jumladan, davlat organlari, man- sabdor shaxslar va oddiy fuqarolar qonunlarga qat’iy rioya etishlari;
- fuqaro va davlatning qonunlar doirasida bir-birlari oldida o‘zaro mas’ulligi;
- siyosiy, mafkuraviy va iqtisodiy ko‘p fikrlilik davlat tomonidan qonuniylashtirilganligi va kafolatlanganligi;
- fuqorolarning huquq va erkinliklarining ta’minlanganligi huquqiy davlatning afzalliklaridandir.

Mana shuning uchun ham jahoning eng ilg‘or mamlakatlarida huquqiy davlat barpo qilish ustuvor vazifa qilib qo‘yilgandir.

2. 1. Shaxslar ma’lum huquqiy qoidalarga, huquq normalariga amal qiladilar. Bu qoidalarga amal qilmaslik, o‘rnatilgan huquqiy normalarning buzilishiga olib keladi. Bu esa huquqbazarlik deb ataladi.

Huquqbazarlik degandajamiyatda o‘rnatilgan va qonunchilik orqali belgilangan tartib yoki umuman ijtimoiy yashash qoidalari buzish tushuniladi.

Huquqbazarlik har xil shakkarda namoyon bo‘ladi. Huquqbazarlikning u yoki bu shaklda namoyon bo‘lishi uning xususiyatlari bog‘liqdir. Huquqbazarlik shakllariga jinoyat, nojo‘ya harakat, intizomni buzish kabi xatt-harakatlarni keltirish mumkin. Huquqbazarlik - o‘z xatti-harakatini tushunadigan va unga javob bera oladigan shaxsning huquqqa zid xatti-harakatidan kelib chi- quvchi aybidir.

Huquqbazarlikning quyidagi belgilari mavjud: ijtimioiy xavflilik; huquqqa zidlik; ayblilik; jazoga loyiqlik.

Ijtimoiy xavflilik shundan iboratki, bunda huquqbazar jamiyatning qadriyatlariga tajovuz qiladi, inson hayotiga suiqasd qiladi, davlat va boshqa insonlarga zarar keltiradi, ularning mol-mulkini nobud qiladi hamda noxush hodisalar keltirib chiqarib, jamiyat a’zolari manfaatiga zarar keltiradi. O‘z oilasi, ota-onasi, jamoasi, yor-u birodarlarini qiyin, uyatlari ahvolga solib qo‘yadi. Eng yomoni u o‘z kelajagini barbod qiladi.

Huquqqa zidlik — huquqbuzarning qonun yoki huquq normalari belgilab qo‘ygan majburiy talablarini buzishidir.

Ayblilik yuqorida ta’kidlanganidek, o‘z xatti-harakatini tushunadigan va unga javob bera oladigan insonning huquqqa zid, qonun talablariga qarshi xatti-harakatidan kelib chiquvchi aybidir. Ayblilik qasddan yoki ehtiotsizlik oqibatida sodir bo‘ladi. Inson inson sifatida dunyoga kelgan ekan, uning oldida doimo ikki yo‘l - huquqiy normalarga, qonun talablariga vijdonan yoki majburiy bo‘ysungan holda o‘z kelajagini yaratish, jamiyat uchun, o‘z xalqi uchun ijtimoiy foyda keltirish. Ikkinci yo‘l esa hayoti davomida huquqqa xilof, huquqiy norma va qonun talablarini mensimasdan, bo‘ysunmasdan yashash. Aybli harakat qilish, jamiyatga zarar yetkazishdir.

Jazoga loyiqlik — bu har qanday huquqbazarlik sodir etgan shaxsning vakolatli davlat organi tomonidan javobgarlikka tortilishi, jazo esa huquqbazarlik sodir etgan shaxsga nisbatan qo‘llaniladigan, huquqbuzarni muayyan huquq va erkinliklardan mahrum qilishdan iborat majburlov chorasıdir.

Yuqorida aytib o‘tilganidek, jamiyat uchun xavfli bo‘lgan har qanday qilmish huquqbazarlik deyiladi. Huquq normalari barcha ijtimoiy munosabatlarni tartibga soladi. Huquqbazarlik odatda 4 guruhsiga bo‘linadi: intizomiy huquqbazarlik; fuqarolik huquqbazarligi; ma’muriy huquqbazarlik; jinoiy huquqbazarlik.

Intizomiy huquqbazarlik — xizmat burchini bajarib turganda har qanday mehnatda majburiy bo‘lgan mehnat tartib-qoidalarining va rahbar likka bo‘ysunish tamoyillarining buzilishi. Masalan, ishga, o‘qishga kech qolish; ishga yoki o‘qishga sababsiz kelmaslik yoki sababsiz ketib qolish; ishga mast holda, spirtli ichimliklar, narkotik moddalar iste’mol qilgan holda

kelish va boshqalar.

Jinoyat - jamiyat uchun xavfli bo ‘Igan qilmish (harakat yoki harakatsizlik).

Fuqarolik huquqbazarligi — insonlarning mulkiga yoki shaxsiga qarshi qonunga xilof harakat (yoki harakatsizlik) natijasida yetkazilgan zarar. Masalan, bir shaxsdan qarz olib, uni vaqtida qaytarmaslik; shartno- malarni, majburiyatlarni bajarmaslik va boshqalar.

Jinoiy huquqbazarlik — jinoyat sodir etish, ya’ni o‘g‘rilik, talonchilik, odam o‘ldirish, ichki ishlar xodimiga qarshilik ko‘rsatish va boshqalar.

Ma’muriy huquqbazarlik — qonunga binoan ma’muriy javobgarlikka tortish nazarda tutilgan, fuqarolarga, tabiiy muhitga nisbatan (qasddan yoki ehtiyyotsizlikdan) sodir etilgan harakat yoki harakatsizlik. Masalan, mayda bezorilik; yo‘l harakati va transport vositalaridan foydalanish qoidalari; pasport tizimi va qayd etish qoidasi (harbiy va pasportni ro‘yxatdan o’tka- zish qoidalari); elektr energiyasidan foydalanish qoidalarni buzish, atrof- muhitni, tarixiy va madaniy yodgorl iklarni muhofaza qilish sohasidagi hu quq buzarlarkarni olish mum kin.

Huquqbazarlik tushunchasini chuqurroq o‘rganish uchun huquqbu- zarl ikning obyekti va subyektini farqlay olishga o‘rganishimiz lozim.

Huquqbazarlik obyekti — huquq bilan tartibga solinadigan va muho- fazfa qilinadigan ijtimoiy munosabatlar. Ijtimoiy munosabatlar o‘zi nima,

degan savolga quyidagicha javob berish mumkin. Odamlar ijtimoiy hayotda o‘z xatti- harakatlariiga javob berishga majburlar. Ular ijtimoiy hayotda bir-birlari bilan o‘zaro munosabatga kirishadilar. Aynan mana shu munosabatlar — ijtimoiy munosabatlar.

30-BILET

1. Davlat shakllari deganda nimani tushunasiz?

2. Shaxsning shakllanishiga qanday omillar ta’sir ko‘rsatadi? Shaxs ucun qanday qadriyatlar muhim

1. Davlat shakllari deyilganda, davlatning boshqamv, htidtidiy

tuzilishi va siyosiy tartibi jihatidan qanday shakllarga bo‘linishi tushu- niladi.

Boshqaruva shakli deganda, davlat hokimiyati, uning idoralarining aholi bilan o‘zaro munosabatlari, aholining ushbu idoralarni shakllan- tirishda ishtirok etish darajasi tushuniladi.

Monarxiya - oliv hokimiyat yakka hokim - davlat boshlig‘ining qo‘lida bo‘lgan davlat boshqaruva shakli. Bunda hokimiyat aksariyat hollarda yak- ka-hokim (monarx)ning farzandlariga, ayrim hollarda esa yakka-hokimning qaroriga ko‘ra boshqa shaxsga meros bo‘lib o‘tadi.

Monarxiya - yimoncha so‘z bo‘lib, yakka hokimlik ta ’nosini bildiradi.

O‘zbekiston hududida tarixda mavjud bo‘lgan monarxiya boshqaruviga misol qilib Temuriylar davri davlatchiligini keltirish mumkin.

Buyuk Sohibqiron Amir Temur va Temuriylar davri davlat boshqarushi va huquqning rivojlanishida yangi davr bo‘lgan. Amir Temur davlat boshqarushi sohasida o‘tmishda mavjud bo‘lgan siyosiy boshqaruv tajribalaridan keng foydalana olgan. Uning tarixdagagi xizmati shundan iboratki, u davlat- chilikning boshqaruv tizimi, ichki va tashqi siyosatining tartib-qoidalari, huquqiy asoslarini yangi tarixiy sharoitda takomillashtirdi. Davlat boshqarushi tizimi islom qonun-qoidalariiga asoslangan. Qozilar shaxsan Amir Temurning o‘ziga hisobot berib turgan. Temur qat’iy tartiblar va qonunlarni o‘z tuzuklarida ifodalagan.

2. Insonning shaxs sifatida shakllanishida oila, maktab, qo‘ni-qo‘shnilar, mahalla va do‘stlarning ta’siri katta. Oila bola uchun eng dastlabki asoslarni yaratса, bolalar bog‘chasi, maktab yoki boshqa ta’lim muassasalari zarur bilim, ko‘nikma va malakalarni beradi. Qo‘ni-qo‘shnilar va mahalla an’analar, urf-odatlar bilan tanishtiradi, atrofdagilar bilan munosabatga kirishishga o‘rgatadi. Insonning qanday shaxsga aylanishi ko‘p jihatdan davlatning yosh avlod ta’lim-tarbiyasiga qaratilgan siyosatiga bog‘liq. O‘zbekistonda so‘nggi yillarda Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tashabbusi bilan amalga oshirilayotgan islohotlarning eng muhim yo‘nalishlaridan

biri aynan yosh avlodning ta'lim-tarbiyasiga, kelajakda farovon turmush va taraqqiy etgan mamlakatning quruvchilari bo'lgan shaxslarni voyaga yetkazishga qaratilgan. Islohotlarning markaziga aynan shaxs, uning erkinligi, manfaatlari, orzu-istiklari, intilishlari qo'yilgan.

Shaxs deganda o'ziga xos xususiyatlar, xohish-istiklар, orzu va intilishlar, bilim, ko'nikma, malakalarga ega, ma'naviy dunyosi boy bo'lgan inson tushuniladi.

Shaxs sifatida shakllangan kishi yetarli darajadagi aql-idrok, bilim, zakovat, kuch-quvvat, tajriba, kasbiy mahorat, ilmiy salohiyat, jismoniy va ma'naviy salomatlikka, ya'ni inson kapitali deb atalmish boylikka ega bo'lishi lozim.

Insonning ma'naviy boyligi - uning dunyoqarashi, xulqi, odobi, madaniyati kabi ruhiy dunyosi bilan bog'liq fazilatları inson kapitalining asosiy tashkil etuvchilaridan hisoblanadi.

Yurtimizda amalga oshirilayotgan islohotlarning bosh maqsadi qilib aynan inson kapitalini rivojlantirish belgilanganligi ham bejiz emas. Chunki, inson kapitali - mamlakatimizning jahon arenasidagi raqobatbardoshligini ta'minlab beradigan omildir. Bu so'nggi yillarda davlatimiz tomonidan qabul qilinayotgan yangi qonunchilik hujjatlarida ham o'z aksini topmoqda.

